

Denne tekst er fra Marx/Engels, *Udvalgte skrifter*, (MEUS)
bd. 1, side 391–442, Forlaget Tiden 1951, 1971 og senere oplag.

KARL MARX

Løn, pris og profit

Indledning

Borgere!

Inden jeg går over til det egentlige emne, vil jeg gerne have lov til at fremsætte nogle indledende bemærkninger.

Der hersker nu på kontinentet en sand strejkeepidemi og et almindeligt råb om lønforhøjelser. Spørgsmålet vil komme frem på vor kongres. I, som står i spidsen for Den internationale association, burde have et fast standpunkt i dette vigtige spørgsmål. Jeg anser det derfor som min pligt at gå grundigt ind på denne sag, selv med fare for at stille jeres tålmodighed på en hård prøve.

En anden indledende bemærkning må jeg gøre med hensyn til borger Weston. Han har ikke blot hos jer udviklet anskuelse, om hvilke han ved, at de i arbejderklassen er meget ildesete, selv om han anser dem for at være i arbejderklassens interesse, men han har også offentligt forsvaret dem.¹⁾ Sådanne beviser på moralsk mod må enhver af os skatte højt. Jeg håber, at han ved slutningen af mit foredrag – trods dets usminkede stil – vil se, at jeg er i overensstemmelse med det, der forekommer mig at være den rigtige idé, der ligger til grund for hans teser, men som jeg i deres nuværende form anser for at være teoretisk forkerte og i praksis farlige.

Jeg går nu over til det foreliggende emne.

¹⁾ Den engelske arbejder John Weston havde i Den internationale arbejderassociations generalforsamling hævdet den opfattelse, at en forhøjelse af lønnen ikke kunne forbedre arbejderens stilling, og at fagforeningernes virksomhed måtte betegnes som skadelig. – *Red.*

1. Produktion og løn

Borger Westons påstand hvilede faktisk på to forudsætninger: 1. *at mængden af den nationale produktion er noget fast, en konstant mængde eller størrelse, som matematikeren ville sige*, 2. *at det beløb, som den virkelige løn udgør, d.v.s. lønnen målt med den mængde brugsgenstande, som kan købes for den, er et fast beløb, en konstant størrelse.*

Imidlertid er hans første antagelse ganske åbenbart urigtig. I vil se, at produktionens værdi og mængde stiger fra år til år, at det nationale arbejdes produktivkræfter vokser, og at det pengebeløb, som er nødvendigt til denne voksende produktions cirkulation, stadig skifter. Hvad der gælder ved årets slutning og for forskellige år, som sammenlignes med hinanden, gælder også for hver gennemsnitsdag i året. Den nationale produktions mængde eller størrelse skifter bestandig. Det er ingen *fast*, men en *foranderlig* størrelse, og ganske bortset fra forandringer i befolkningen må det være sådan på grund af den stadige forandring i *ophobningen af kapital og arbejdets produktivkræfter*. Det er ganske rigtigt, at hvis der i dag ville indtræde *en forhøjelse af de almindelige lønsatser*, ville denne ikke *umiddelbart* ændre produktionsmængden, hvad så end dens sidste virkning måtte blive. Den ville først og fremmest gå ud fra tingenes nuværende tilstand. Men når den nationale produktion *før* lønnens stigning er *foranderlig* og ikke *fast*, så vil den også *efter* lønforhøjelserne vedblive at være foranderlig og ikke fast.

Men lad os antage, at mængden af den nationale produktion var *konstant* og ikke *foranderlig*. Selv da ville det, som vor ven Weston anser for en logisk slutning, vise sig ikke at være andet end en ubegrundet påstand. Når jeg har et bestemt tal, skal vi sige 8, så forhindrer dette tals absolutte grænse ikke dets dele i at forandre deres *relative* grænser. Når profitten er lig 6 og lønnen lig 2, så kan lønnen stige til 6, og profitten falde til 2, og dog bliver det samlede beløb ved med at være 8. Den konstante produktionsmængde ville altså aldeles ikke bevise den konstante løn. Hvordan beviser altså vor ven Weston nu denne konstant? Det er kun en påstand.

Men selv om vi går ud fra, at hans påstand er rigtigt; ville den virke i to retninger, medens han kun lader den gælde til een side. Når det beløb, lønnen udgør, er en konstant størrelse, så kan den hverken for-

højes eller nedsættes. Hvis altså arbejderne handler tåbeligt, når de gennemtvinger en forbigående lønforhøjelse, så ville kapitalisterne handle akkurat lige så tåbeligt, hvis de gennemtvinger en forbigående lønnedsættelse. Vor ven Weston nægter ikke, at arbejderne under visse omstændigheder *kan* gennemføre lønforhøjelser, men da det beløb, lønnen udgør, er lige så upåvirkeligt som en naturlov, så må der følge en reaktion efter. Men han ved på den anden side også, at kapitalisterne *kan* gennemtvinge lønnedsættelser, og at de faktisk uafbrudt forsøger på det. Ifølge loven om lønnens uforanderlighed måtte der følge en reaktion, ikke blot i det ene, men også i det andet tilfælde. Arbejderne ville derfor handle rigtigt, når de satte sig imod tilstræbte eller faktisk gennemførte lønnedsættelser. De ville derfor handle rigtigt, hvis de gennemførte *lønforhøjelser*, thi enhver reaktion mod lønnedsættelser er en *aktion* for lønforhøjelser. Efter borger Westons egen grund-sætning om *lønningernes uforanderlighed* skulle arbejderne derfor under visse omstændigheder slutte sig sammen og kæmpe for lønforhøjelser.

Hvis han ikke vil gå med til denne slutning, så må han opgive de forudsætninger, af hvilke den opstår. Han må ikke sige, at lønnens højde er en *konstant størrelse*, som, skønt den ikke kan og må *stige*, dog kan og må *falde*, så snart det behager kapitalisten at nedsætte den. Hvis det behager kapitalisten at give jer kartofler at spise i stedet for kød, og havre i stedet for hvede, så må I antage hans vilje som en af den politiske økonomis love og underkaste jer den. Når lønsatserne i et land, f.eks. i De forenede stater, er højere end i et andet land, så skal I forklare denne forskellighed i lønniveauet som en forskellighed i vilje hos de amerikanske kapitalister og de engelske kapitalister, en metode, som i høj grad vil lette ikke blot studiet af økonomiske fænomener, men også af alle andre fænomener.

Men selv i det tilfælde måtte man dog spørge, *hvorfor* den amerikanske kapitalists vilje er forskellig fra den engelske kapitalists vilje. Og for at besvare dette spørgsmål må man gå uden for *viljens* område. En eller anden siger måske til mig, at Gud vil een ting i Frankrig og en anden i England. Når jeg opfordrer ham til at forklare mig denne viljes dobbelthed, så kunne han have den frækhed at svare mig, at det behager Gud at have een vilje i Frankrig og en anden i England. Men

vor ven Weston er sikkert den sidste til at bruge en sådan fuldstændig fornægtelse af al sund fornuft som argument.

Kapitalistens *vilje* består ganske rigtigt i at tage så meget som muligt. Hvad vi skal gøre er ikke at snakke om hans *vilje*, men at undersøge hans *magt*, *grænserne for denne magt* og *disse grænsers karakter*.

2. Produktion, løn og profit

Det foredrag, som borger Weston holdt for os, kunne have været presset sammen i en nøddeskal. Hele hans bevisførelse kulminerer i følgende: når arbejderklassen tvinger kapitalistklassen til at betale sig 5 shilling i stedet for 4 shilling i form af pengeløn, så vil kapitalisten til gengæld i vareform tilbagebetale værdien af 4 shilling i stedet for af 5 shilling. Arbejderklassen skulle så betale 5 sh. for det, som den før lønforhøjelsen købte for 4 sh. Men hvorfor er det tilfældet? Hvorfor giver kapitalisten kun 4-shillingsværdier for 5 sh.? Fordi lønhøjden er konstant. Men hvorfor er den fastsat til 4 sh. vareværdi? Hvorfor ikke til 3 eller 2 eller en hvilken som helst anden sum? Når den sum, som lønnen udgør, er bestemt af en økonomisk lov, uafhængig af såvel kapitalisternes som arbejdernes vilje, så var det første, borger Weston burde gøre, at formulere og bevise denne lov. Han skulle oven i købet bevise, at den faktisk betalte lønsum på ethvert givet tidspunkt altid stemmer overens med denne nødvendige lønsum og aldrig afviger fra den. Hvis derimod den givne grænse for lønsummen afhænger af kapitalistens *blotte vilje* eller af grænserne for hans havesyge, så er dette en vilkårlig grænse. Den har intet nødvendigt i sig. Den kan ændres *af kapitalistens vilje* og også *mod hans vilje*.

Borger Weston illustrerede sin teori ved at fortælle jer, at når en suppeterrin indeholder en bestemt mængde suppe, som skal spises af et bestemt antal personer, så vil en forøgelse af skeernes bredde ikke fremkalde nogen forøgelse af suppens mængde. Han må give mig lov til at anse denne illustration for en temmelig mangelfuld opdækning. Den minder mig om en lignelse, som Menenius Agrippa har anvendt. Da de romerske plebejere strejkede over for de romerske patriciere, fortalte patricieren Agrippa dem, at den patriciske mave ernærede det

politiske legemes plebejiske lemmer. Det lykkedes ikke Agrippa at bevise, at man ernærer et menneskes lemmer ved at fylde en andens mave. Borger Weston for sin part har glemmt, at den terrin, som arbejderne spiser af, er fyldt med hele produktet af det nationale arbejde, og hvad der hindrer dem i at tage mere af den, er hverken det, at terrinen er for lille, eller at der er for lidt i den, men kun, at deres skeer er så små.

Ved hvilket kunstgreb er kapitalisten i stand til at give 4-shillingsværdier for 5 shilling? Ved at forhøje prisen på de varer, han sælger. Men afhænger da prisforhøjelsen eller – almindeligere udtrykt – varernes prissvingninger, afhænger varepriserne overhovedet af kapitalisternes blotte vilje? Eller er tværtimod bestemte omstændigheder nødvendige for at lade denne vilje gøre sig gældende? Hvis ikke, da bliver markedspriserne op og ned, deres uophørlige svingninger til en uløselig gåde.

Da vi antager, at der absolut ingen ændring bar fundet sted hverken i arbejdets produktivkræfter eller i den anvendte mængde af kapital og arbejde eller i værdien af de penge, hvori produkternes værdi udtrykkes, men *kun en forandring i lønsatserne*, hvordan kan denne *stigning i lønningerne* så tænkes at indvirke på *varepriserne*? Kun ved, at den indvirker på det faktiske forhold mellem efterspørgsel og tilbud med hensyn til disse varer.

Det er fuldstændig rigtigt, at arbejderklassen – som helhed betragtet – giver hele sin indtægt ud til *livsfornödenheder* og må gøre det. En almindelig forhøjelse ville derfor fremkalde stigning i efterspørgselen efter livsfornödenhederne og følgelig også en forhøjelse af *markedspriserne på dem*. De kapitalister, som frembringer disse livsfornödenheder, ville gennem de stigende markedspriser på deres varer blive holdt skadesløse for lønforhøjelserne. Men hvordan forholder det sig med de andre kapitalister, som *ikke* frembringer livsfornödenheder? Og I må ikke tro, at det er noget ringe antal. Når I betænker, at to tredjedele af den nationale produktion forbruges af en femtedel af befolkningen – et medlem af underhuset fastslog for nylig, at det kun er en syvendedel af befolkningen – så vil I forstå, at en uhyre del af den nationale produktion må frembringes i form af luksusartikler eller må *udveksles* mod luksusartikler, og hvilken uhyre mængde af livsfornödenheder der må bortødsles på lakajer, heste, katte o.s.v.

en ødslen, der – som vi ved af erfaring – altid aftager, når priserne på livsfornødenheder stiger.

Nå, men hvordan ville de kapitalister være stillet, som *ikke* frembringer livsfornødenheder? Thi når deres *profitrate* ifølge de almindelige lønforhøjelser *faldt*, kunne de ikke holde sig skadesløse ved at *forhøje prisen på deres varer*, da efterspørgselen efter disse varer ikke er steget. Deres indtægter ville blive mindre, og af denne mindskede indtægt måtte de betale mere for den samme mængde livsfornødenheder, som jo så var steget i pris. Men ikke nok med det. Da deres indtægt blev mindre, måtte de også bruge mindre til luksusartikler, og på denne måde ville den gensidige efterspørgsel efter de pågældende varer gå tilbage. Som følge af dette fald i efterspørgselen ville priserne på deres varer falde. I disse industrigrene *ville* derfor *profitraten falde* ikke blot i ligefremt forhold til den almindelige forhøjelse af lønsatserne, men i det forhold, som blev bestemt af den samtidige indflydelse fra de almindelige lønforhøjelser, stigningen i priserne på livsfornødenheder og faldet i priserne på luksusartikler.

Hvad ville følgen være af *disse forskellige profitrater* for de kapitaler, der anvendes i forskellige industrigrene? Den samme følge, som indtræder hver gang der af en eller anden grund opstår forskel i de forskellige produktionsområders *gennemsnitlige profitrater*. Kapital og arbejde vil blive overført fra de mindre indbringende til de mere indbringende industrigrene; og denne overførelsesproces ville blive ved, indtil tilbudet i den ene industrigren var steget i forhold til den øgede efterspørgsel, og i den anden industrigren var faldet i forhold til den mindskede efterspørgsel. *Efter at denne ændring er gennemført*, vil den *almindelige profitrate* i de forskellige industrigrene igen være *udlignet*. Da hele forskydningen oprindelig er opstået slet og ret ved en forandring i forholdet mellem tilbud og efterspørgsel m.h.t. de forskellige varer, så ville med årsagens ophør også virkningen ophøre, og *priserne* ville vende tilbage til deres tidligere niveau og ligevægt. *Faldet i profitraten* som følge af lønforhøjelserne ville være *almindeligt*; det ville ikke holde sig indenfor enkelte industrigrene. Ifølge vor antagelse vil der hverken indtræde en ændring i arbejdets produktivkræfter eller i produktionens samlede sum, men *den givne produktionsmængde ville kun have forandret form*. En større del af produkterne

ville nu bestå i form af livsfornødenheder, en mindre del i form af luksusartikler, eller, hvad der bliver det samme, en mindre del ville blive udvekslet mod udenlandske luksusvarer og brugt i sin oprindelige form, eller, anderledes udtrykt, en større del af den hjemlige produktion ville blive udvekslet med udenlandske livsfornødenheder i stedet for mod luksusartikler. Den almindelige forhøjelse af lønningerne ville derfor efter en forbigående forstyrrelse af markedspriserne kun fremkalde almindeligt fald i profitraten uden nogen varig ændring i varepriserne.

Hvis man siger til mig, at jeg i den forudgående bevisførelse antager, at hele lønforhøjelsen bliver givet ud til livsfornødenheder, så svarer jeg, at jeg har valgt den for borger Westons anskuelse gunstigste antagelse. Hvis lønforhøjelsen blev givet ud til ting, som ikke tidligere hørte til arbejdernes forbrug, så ville den faktiske stigning af deres købekraft ikke behøve noget bevis. Men da den kun er en følge af lønforhøjelsen, så må denne stigning i deres købekraft nøjagtigt svare til nedgangen i kapitalisternes købekraft. Den *samlede efterspørgsel* efter varer ville derfor ikke tage til, men bestanddelene i denne efterspørgsel ville *forandre* sig. Den stigende efterspørgsel på den ene side ville blive udlignet af den synkende efterspørgsel på den anden side. Da den samlede efterspørgsel ikke forandrer sig, ville der på denne måde ikke kunne indtræde nogen som helst forandring i varernes markedspriser.

Man står derfor over for følgende dilemma: enten bliver lønforhøjelsen givet ligeligt ud til alle forbrugsvarer – i dette tilfælde må den forøgede efterspørgsel fra arbejderklassens side udlignes ved formindsket efterspørgsel fra kapitalistklassens side – eller lønforhøjelsen gives kun ud til nogle varer, hvis markedspriser forbigående vil stige. Så vil den følgende stigning i profitraten i nogle industrigrene og faldet i profitraten i andre grene fremkalde en forandring i fordelingen af kapital og arbejde, indtil tilbudet har tilpasset sig efter den øgede efterspørgsel i den ene industrigren og den mindskede efterspørgsel i den anden industrigren. Efter den ene forudsætning vil der ikke indtræde nogen forandring i varepriserne. Efter den anden forudsætning vil varernes bytteværdi, efter nogle svingninger i markedspriserne, synke ned på det tidligere niveau. Efter begge forudsætninger

vil den almindelige forhøjelse af lønsatserne til syvende og sidst ikke bevirke andet end en almindelig sænkning af profitraten.

For at stimulere jeres indbildningskraft opfordrer borger Weston jer til at tænke på de vanskeligheder, som en almindelig forhøjelse af de engelske landarbejderlønninger fra 9 til 18 sh. ville fremkalde. Tænk dog engang, udrød han, på den enorme stigning i efterspørgselen efter livsfornødenheder og den frygtelige stigning i priserne, der ville være følgen! Men I ved jo allesammen, at de amerikanske landarbejders gennemsnitsløn er mere end dobbelt så høj som den engelske landarbejders, skønt priserne på landbrugsprodukter i De forenede stater er lavere end i kongeriget England, skønt der i De forenede stater hersker det samme almindelige forhold mellem kapital og arbejde som i England, og skønt den årlige produktionsmængde i De forenede stater er meget mindre end i England. Hvorfor ringer altså vor ven med denne alarmklokke? Kun for at skyde det egentlige spørgsmål fra sig. En pludselig lønforhøjelse fra 9 sh. til 18 sh. ville betyde en pludselig stigning på 100 procent. Vi diskuterer imidlertid absolut ikke det spørgsmål, om den almindelige lønrate i England pludselig kunne blive forhøjet med 100 procent. Vi har overhovedet ikke at gøre med *størrelsen* af den stigning, som i ethvert praktisk tilfælde må være afhængig af de givne omstændigheder og må være tilpasset efter dem. Vi skal kun undersøge, hvordan en almindelig forhøjelse af lønsatserne vil virke, selv om den skulle være begrænset til 1 procent.

Idet jeg nu lader vor ven Westons fantastiske stigning på 100 procent ligge, vil jeg henlede jeres opmærksomhed på den faktiske stigning i lønnen, som fandt sted i Storbritannien fra 1849 til 1859.

I kender alle 10-timersloven eller rettere 10½-timersloven, som har eksisteret siden 1848. Den var en af de største økonomiske forandringer, vi har oplevet. Den betød en pludselig og tvungen lønstigning ikke i nogle lokale erhverv, men i de førende industrigrene, ved hjælp af hvilke England behersker verdensmarkederne. Det var en lønforhøjelse under usædvanlig ugunstige omstændigheder. Dr. Ure, professor Senior og alle andre officielle økonomiske ordførere for middelstanden *beviste*, og jeg må sige med meget bedre grunde end vor ven Weston, at dødskløkkerne nu ville ringe over den engelske industri. De beviste, at det ikke blot drejer sig om en simpel lønforhøjelse, men

om en lønforhøjelse, som er fremkaldt af og beror på en formindskelse af den anvendte arbejdsmængde. De hævdede, at den tolvte time, som man ville tage fra kapitalisterne, netop var den ene time, som han tager sin profit af. De truede med nedgang i kapitalophobningen, prisstigning, tab af markeder, indskrænkning i produktionen med tilbagevirkning på lønnen, og den endelige undergang ville være uundgåelig. Ja, de erklærede, at Maximilian Robespierres lov om maksimalpriserne²⁾ i sammenligning dermed var ubetydelig, og de havde på en vis måde ret. Men hvad var nu i virkeligheden resultatet? En forhøjelse af fabriksarbejdernes pengeløn trods arbejdsdagens forkortelse, en betydelig stigning i antallet af beskæftigede fabriksarbejdere, et stadigt fald i priserne på de varer, de frembringer, en vidunderlig udvikling af deres arbejdes produktivkræfter, en i uhørt grad tiltagende udvidelse af markedet for deres varer. I Manchester hørte jeg i 1860 i »Selskabet til videnskabens fremme« hr. Newman indrømme, at han, dr. Ure, Senior og alle andre repræsentanter for nationaløkonomien havde taget fejl, medens folkets instinkt havde været rigtigt. Jeg nævner hr. W. Newman³⁾ og ikke professor Francis Newman, fordi han indtager en betydelig stilling i nationaløkonomien som medarbejder ved og udgiver af hr. Thomas Tooke's »Prisernes historie«, dette prægtige værk, som forfølger prisernes historie fra 1793 til 1856. Hvis vor ven Westons faste overbevisning om lønnens fasthed, om en fast produktionsmængde, en fast grad af arbejdets produktivkraft, en fast og stadig vilje hos kapitalisterne og al hans øvrige fasthed og hans kategoriske meninger var rigtige, så ville professor Seniors uheldsvangre forudannelser have været rigtige, og Robert Owen, der allerede i 1816 krævede en almindelig forkortelse af arbejdsdagen som første forberedende skridt til arbejderklassens befrielse og faktisk, trods den almindelige fordom, på egen hånd gennemførte den i sin tekstilfabrik i New-Lanark, ville have haft uret.

Samtidig med indførelsen af 10-timersloven og den derpå følgende lønforhøjelse begyndte der i England – af grunde, som ikke kan anføres her – *en almindelig forhøjelse af landarbejderlønnen.*

²⁾ De maksimallove, som i 1793 under den franske revolution blev udstedt af det jakobinske konvent, fastsatte maksimalpriser og maksimalløninger. – *Red.*

³⁾ En skrivefejl; der er tale om økonomen Newmarch. – *Red.*

Skønt det ikke er påkrævet for mit umiddelbare formål, vil jeg, for ikke at vildlede jer, komme med nogle indledende bemærkninger.

Hvis en mand fik 2 sh. i ugeløn, og hvis hans løn steg til 4 sh., så ville *lønsatsen* være steget 100 procent. Dette ville – betragtet som forhøjelse af *lønsatsen* – være glimrende, skønt *lønnens faktiske størrelse*, 4 sh. om ugen, stadig er en elendig lav sulteløn. I må altså ikke lade jer blænde af de 100 procent i *lønsatserne*, der lyder af så meget. I må altid spørge: hvad var det *oprindelige* beløb?

I må endvidere forstå, at når 10 arbejdere hver får 2 sh. om ugen, 5 arbejdere hver får 5 sh. og yderligere 5 arbejdere hver får 11 sh., så ville de 20 folk tilsammen få 100 sh. eller 5 pund om ugen. Hvis nu den *samlede* sum af deres ugeløn steg med skal vi sige 20 procent, så ville de 5 pund stige til 6 pund. Hvis vi tager gennemsnittet, kan vi sige, at de *almindelige lønsatser* er steget med 20 procent, selv om faktisk 10 arbejders lønsatser var uforandrede, medens lønnen for den ene gruppe på 5 arbejdere kun steg fra 5 til 6 sh. for hver, og lønnen for den anden gruppe på 5 arbejdere steg fra 55 sh. til 70 sh. ugentlig. Halvdelen af arbejderne ville overhovedet ikke have forbedret deres stilling, en fjerdedel af dem ville i umærkelig grad have forbedret deres stilling, og kun en fjerdedel ville have fået en virkelig forbedring. Men hvis man regner med *gennemsnittet*, så ville disse 20 arbejders løn være steget med 20 procent, og såvidt den samlede kapital, som beskæftiger dem, og priserne på de varer, som de frembringer, kommer i betragtning, så ville det være ganske det samme, som om de alle i lige grad havde fået del i den gennemsnitlige lønforhøjelse. I tilfældet med landarbejderne, hos hvem normallønnen er meget forskellig i de enkelte amter i England og Skotland, blev forhøjelsen meget ulige fordelt.

Endelig gjorde der sig på den tid, da lønforhøjelsen fandt sted, modvirkende indflydelser gældende, som f.eks. de nye skatter, som den russiske krig fremkaldte, den udbredte ødelæggelse af landarbejdernes huse o.s.v.

Efter disse indledende bemærkninger fortsætter jeg undersøgelsen, idet jeg fastslår, at der fra 1849 til 1859 indtrådte *en forhøjelse på omtrent 40 procent* af landarbejdernes gennemsnitsløn i Storbritannien. Jeg kunne anføre masser af enkeltheder som bevis for min påstand,

men jeg anser det for tilstrækkeligt for vort formål her at henvise jer til det samvittighedsfulde og kritiske foredrag, som afdøde John C. Morton i 1860 holdt i Londons »Selskab for de skønne kunster« om *De i landbruget anvendte kræfter*. Morton giver et statistisk materiale, som han har samlet fra regninger og andre autentiske dokumenter fra omtrent 100 landmænd i 12 skotske og 35 engelske grevskaber.

Efter vor ven Westons opfattelse og i overensstemmelse med den samtidige stigning i fabriksarbejdernes løn skulle der i årene 1849 til 1859 være indtrådt en enorm prisstigning på landbrugsprodukter. Men hvad skete der i virkeligheden? Trods den russiske krig og den derpå følgende dårlige høst i årene 1854/56 faldt gennemsnitsprisen på hvede, der er Englands førende landbrugsprodukt, fra omkring 3 pund pr. quarter i årene 1838/48 til omtrent 2 pund og 10 shilling pr. quarter i årene 1849/59. Det betyder et fald i hvedeprisen på mere end 16 procent samtidig med en gennemsnitlig forhøjelse af landarbejderlønnen på 40 procent. I samme tidsrum var der – når vi sammenligner slutningen med begyndelsen, altså 1859 med 1849 – en officiel konstateret nedgang i antallet af fattigunderstøttede fra 934.419 til 860.470, hvad der giver en forskel på 73.949; en meget ringe nedgang, indrømmer jeg, som i de følgende år igen blev ophævet, men dog en nedgang.

Man kunne sige, at indførselen af udenlandsk korn som følge af korntoldens afskaffelse i tiden fra 1849 til 1859 fordobledes sammenlignet med tiden fra 1838 til 1848. Og hvad ville det så betyde? Fra borger Westons standpunkt måtte man vente, at denne pludselige, enorme og stadig tiltagende efterspørgsel på de udenlandske markeder måtte have drevet priserne på landbrugsprodukter op til en frygtelig højde, da virkningen af den øgede efterspørgsel jo må være den samme, enten den kommer indefra eller udefra. Men hvad skete der i virkeligheden? Med undtagelse af nogle få år med dårlig høst fremkaldte det ødelæggende fald i kornpriserne i hele denne tid stadige klager i Frankrig; amerikanerne blev atter og atter tvunget til at brænde deres overskudsproduktion; og hvis vi skal tro hr. Urquhart, pustede Rusland til borgerkrigen i De forenede stater, fordi dets udførsel af landbrugsprodukter på de europæiske markeder blev lammet af amerikansk kornkonkurrence.

Ført tilbage til sin abstrakte form ville borger Westons opfattelse munde ud i følgende: enhver forøgelse i efterspørgselen sker altid på grundlag af en given produktionsmængde. Den kan derfor *aldrig øge tilbuddet af de ønskede varer, men kun sætte deres pengepris i vejret*. Men nu beviser den almindelige iagttagelse, at en øget efterspørgsel i nogle tilfælde lader varenes markedspriser fuldstændigt uforandrede, medens den i andre tilfælde fremkalder en forbigående stigning i markedspriserne, som følges af øget tilbud; dette har igen til følge, at priserne falder til deres tidligere niveau og i mange tilfælde falder *under* deres tidligere niveau. Om stigningen i efterspørgselen sætter ind som følge af lønforøgelse eller af en hvilken som helst anden årsag, ændrer intet i problemets betingelser. Fra borger Westons standpunkt var den almindelige kendsgerning lige så vanskelig at forklare som det fænomen, der fremkaldes ved de ekstraordinære omstændigheder, som lønforhøjelsen betyder. Hans anskuelse har derfor absolut ingen betydning for det emne, vi behandler. Den udtrykker kun den forlegenhed, han befinder sig i, når han skal stå til regnskab for de love, ifølge hvilke en øget efterspørgsel fremkalder øget tilbud og ikke en varig forøgelse af markedspriserne.

3. Løn og penge

På debattens anden dag har vor ven Weston klædt sine gamle betragtninger i nye former. Han sagde: som følge af en almindelig forhøjelse af pengelønnen behøves der flere rede penge for at betale de samme lønninger. Da mængden af de cirkulerende penge er *fast*, hvordan kan I da med dette faste beløb af cirkulerende penge betale større pengelønninger? Først opstod vanskeligheden af den faste varemængde, som tilfalder arbejderne, til trods for at deres pengeløn stiger; nu kommer vanskeligheden fra forhøjelsen af pengelønnen til trods for de faste varemængder. Selvfølgelig, hvis I afviser hans oprindelige dogme, så vil hans sekundære besværlighed også forsvinde.

Jeg vil imidlertid bevise for jer, at dette pengespørgsmål absolut intet har at gøre med vort emne.

I jeres land er betalingsapparatet langt mere fuldkomment end i

noget andet europæisk land. Takket være banksystemets udvidelse og koncentration kræves der langt færre cirkulationsmidler for at bringe det samme værdibeløb i omløb og udføre samme eller større forretninger. Hvad f. eks. lønnen angår, så betaler den engelske fabriksarbejder egentlig sin løn til urtekræmmeren, der hver uge sender pengene til banken; denne returnerer dem igen hver uge til fabrikanten, som igen udbetaler dem til sine arbejdere o.s.v. På denne måde kan en arbejders årsløn, skal vi sige på 52 pund, betales med en eneste sovereign, som hver uge foretager det samme kredsløb. Selv i England er betalingsapparatet ikke så fuldkomment som i Skotland, og det er ikke lige fuldkomment overalt; vi ser derfor, at der f.eks. i nogle landbrugs egne, sammenlignet med udprægede fabriksegne, kræves langt flere cirkulationsmidler for at sætte en mindre værdimængde i omløb.

Hvis man går over Kanalen, så vil man finde, at *pengelønningerne* er meget lavere end i England, men at de i Tyskland, Italien, Svejt og Frankrig holdes i cirkulation ved hjælp af *langt flere omløbsmidler*. Den samme sovereign bliver ikke så hurtigt opfanget af bankerne eller sendt tilbage til industrikapitalisterne; og i stedet for en sovereign til en årlig cirkulation af 52 pund behøver man måske 3 sovereigns for at holde årslønningerne indtil et beløb af 52 pund i omløb. Hvis I altså sammenligner landene på kontinentet med England, så vil I straks se, at lav pengeløn tit kan kræve meget større mængder af omløbsmidler til cirkulationen end høj pengeløn, og at dette i virkeligheden kun er et teknisk spørgsmål, der ligger ganske uden for vort emne.

Efter de bedste beregninger, jeg kender, kan arbejderklassens årsindtægt her til lands anslås til 250 millioner pund. Denne uhyre sum holdes i cirkulation ved hjælp af cirka 3 millioner pund. Lad os antage, at der indtræder en lønforhøjelse på 50 procent. Så ville der kræves $4\frac{1}{2}$ mio. cirkulationsmidler i stedet for 3 mio. Da en betydelig del af arbejdernes daglige udgifter erlægges i sølv og kobber, dvs. rene mønttegn, hvis relative værdi i forhold til guld er fastsat vilkårligt ved lov ligesom de uindløselige papirpenges værdi, så ville en forhøjelse af pengelønnen på 50 procent i yderste tilfælde betyde en forøget cirkulation, skal vi sige på en million sovereigns. En million, som nu i form af guldbarrer eller mønter ligger i Bank of Englands eller privatbankernes kældre, ville komme i cirkulation. Men selv den ringe ud-

gift, som udmøntningen eller den forøgede brug af denne million ville forårsage, kunne spares og ville faktisk blive sparet, hvis der skulle opstå nogen som helst gnidning som følge af behovet for forøgede omløbsmidler. I ved alle, at omløbsmidlerne her i landet er delt i to store grupper. Den ene gruppe, som består af banksedler af forskelligt pålydende, anvendes mellem handelsfolk og ved større betalinger mellem forbrugere og handlende, medens en anden art omløbsmidler, metalmønterne, cirkulerer i detailhandelen. Skønt de er fuldstændig forskellige fra hinanden, så griber disse to slags omløbsmidler ind i hinanden. Således cirkulerer guldmønterne selv ved større betalinger for alle mindre restsummer under 5 pund. Hvis der i morgen blev udsendt 4-pundssedler eller 3-pundssedler eller 2-pundssedler, så ville det guld, som nu fylder disse cirkulationskanaler, straks blive trængt ud og ledet over i de kanaler, hvor der som følge af pengelønnens forhøjelse er brug for det. På denne måde ville den ekstra million, som skal bruges ved en lønforhøjelse på 50 procent, blive skaffet til veje, uden at der skulle fremskaffes en eneste sovereign. Den samme virkning kunne opnås uden forøgelse med blot en eneste seddel ved hjælp af øget vekselcirkulation, sådan som det i lange tider var tilfældet i Lancashire.

Hvis en almindelig forhøjelse af lønsatserne f.eks. på 100 procent, som borger Weston antager m.h.t. landarbejderlønningerne, fremkaldte en stor stigning i priserne på livsforbrødenhederne og efter hans anskuelse krævede et ekstra beløb til betalingsmidler, som ikke ville kunne fremskaffes, så måtte et *almindeligt fald i lønnen* have samme virkning i samme omfang, men i modsat retning. Men nu ved I alle, at årene 1858/60 var de gunstigste år for bomuldsindustrien, og at især året 1860 i denne henseende står uovertruffet i handelens annaler, medens samtidig også de andre industrigræne stod i fuldt flor. Bomuldsarbejdernes løn og lønnen for de arbejdere, som var knyttet til denne industri, stod i 1860 højere end nogen sinde tidligere. Da kom den amerikanske krise, og alle disse lønninger blev pludselig nedsat til ca. en fjerdedel af det tidligere beløb. Dette ville, hvis bevægelsen var gået i modsat retning, have betydet en stigning på 400 procent. Når lønnen stiger fra 5 til 20, så siger vi, at den er blevet forhøjet 400 procent; når den falder fra 20 til 5 så siger vi, at den falder 75 procent; men stigningen i det første tilfælde og nedgangen i det andet tilfælde

ville være det samme, nemlig 15 shilling. Dette var altså en hidtil ukendt pludselig forandring i lønsatserne, og samtidig omfattede den et antal arbejdere, som – når vi medregner ikke blot de i bomuldsindustrien beskæftigede, men også de af denne industri indirekte afhængige arbejdere – var halvanden gang så stor som antallet af landarbejdere. Er nu hvedeprisen faldet? Den *steg* fra en årlig gennemsnitspris på 47 shilling 8 pence pr. quarter i de tre år 1858/60 til et årligt gennemsnit af 55 shilling 10 pence pr. quarter i de tre år 1861/63. Hvad betalingsmidlerne angår, så blev der i året 1861 præget 8.673.232 pund i mønten mod 3.378.792 pund i 1860. Dvs. der blev i 1861 præget 5.295.440 pund mere end i 1860. Det er rigtigt, at seddelomløbet i 1861 var 1.319.000 pund mindre end i 1860. Lad os trække dem fra. Der bliver alligevel stadig et overskud af betalingsmidler for året 1861 sammenlignet med det gunstige år 1860 til et beløb af 3.976.440 pund eller næsten 4 millioner pund; men Bank of Englands guldreserve var samtidig faldet; ikke i samme, men tilnærmelsesvis i samme forhold.

Sammenlign engang årene 1862 og 1842. Bortset fra den vældige vækst i værdien og mængden af de varer, der var i omløb, beløb den kapital på det åbne marked i form af aktier, lån o.s.v., som blev indbetalt til jernbanerne i England og Wales, sig i 1862 alene til 320.000.000 pund, en sum, som i 1842 ville have forekommet fabelagtig. Alligevel var omløbsmidlernes samlede sum i 1862 og 1842 tilnærmelsesvis den samme, og sædvanligvis vil man i almindelighed bemærke en tilbøjelighed til fortsat nedgang i betalingsmidlerne samtidig med en enorm værdistigning ikke blot på varerne, men på de pengemæssige transaktioner overhovedet. Fra vor ven Westons standpunkt er dette en uløselig gåde.

Hvis han var trængt lidt dybere ind i sit emne, ville han have fundet, at selv om vi ser bort fra lønnen og antager, at den er uforandret, vil værdien og mængden af de varer, der sættes i omløb, og overhovedet pengebeløbet af de omsætninger, som finder sted, daglig variere; at beløbet af udstedte banksedler daglig varierer; at beløbet af de betalinger, som sker uden nogen brug af penge ved hjælp af veksler, checks, bogkreditter og gireringer, daglig varierer; at forholdet mellem de mønter, der er i cirkulation, og de mønter og barrer, der hviler i

bankernes kældre, daglig varierer, for så vidt der behøves virkelige metalpenge; at de beløb, der kræves af den nationale cirkulation, og det guld, der sendes til udlandet til den internationale cirkulation, daglig varierer. Han ville have fundet, at dette dogme om en konstant mængde betalingsmidler er en uhyre fejltagelse, uforenelig med, hvad der daglig sker for vore øjne. Han ville have efterforsket de love, som sætter betalingsmidlerne i stand til stadig at tilpasse sig efter de skiftende betingelser, i stedet for at bruge sin urigtige opfattelse af lovene for betalingsmidler som et argument mod lønforhøjelse.

4. Tilbud og efterspørgsel

Vor ven Weston gør det latinske ordsprog til sit: *repetitio est mater studiorum*, dvs. gentagelse er visdommens moder, og derfor gentager han sit oprindelige dogme i en ny form, at den ved lønforhøjelsen fremkaldte indskrænkning af pengeomløbet ville fremkalde en formindskelse af kapitalen o.s.v. Da jeg allerede en gang har behandlet hans fejlagtige teori om omløbsmidlerne, betragter jeg det som ganske unødvendigt at gå ind på de indbildte følgeslutninger, som han tror at måtte drage af sin indbildte omløbsmiddelkatastrofe. Jeg går derfor straks over til at *reducere hans stadig uforandrede dogme*, som han gentager i så mange forskellige former, *til dets simpleste teoretiske form*.

Den ukritiske måde, han behandler sit emne på, bliver indlysende ved en eneste bemærkning. Han vender sig mod en forhøjelse af lønnen eller mod høj løn som følge af en sådan stigning. Nu spørger jeg ham: hvad er høj løn, og hvad er lav løn? Hvorfor betragtes f.eks. 5 sh. om ugen som lav og 20 sh. om ugen som høj løn? Hvis 5 er lav sammenlignet med 20, så er 20 endnu lavere sammenlignet med 200. Hvis en mand holder et foredrag om termometret, så ville han ikke meddele tilhørerne nogen viden, hvis han begyndte at deklamere om høje og lave grader. Han må først forklare, hvordan frysepunktet og kogepunktet findes, og hvordan disse afgørende punkter bestemmes af naturlove og ikke af sælgernes eller fabrikanternes fantasi. Men med hensyn til løn og profit har borger Weston ikke blot forsømt at ud-

lede sådanne grundlove af de økonomiske love, men han føler ikke engang nødvendigheden af at efterforske dem. Han lader sig nøje med at bruge de gængse udtryk høj og lav, som om de havde en fast betydning, skønt det er ganske indlysende, at man kun kan betegne løn som høj eller lav ved at sammenligne dem med en målestok, som man måler dens størrelse med.

Han vil ikke være i stand til at sige mig, hvorfor der betales et bestemt pengebeløb for en bestemt mængde arbejde. Hvis han vil svare mig: »Det bestemmes af loven om tilbud og efterspørgsel«, så vil jeg først spørge ham, hvilken lov tilbud og efterspørgsel selv bestemmes af. Og et sådant svar ville straks sætte ham ud af spillet. Forholdet mellem tilbud og efterspørgsel inden for arbejdet undergår en stadig forandring, og med det forandres arbejdets markedspris. Når efterspørgselen overstiger tilbudet, så stiger lønnen; når tilbudet overstiger efterspørgselen, så falder lønnen, om end det under sådanne omstændigheder kan blive nødvendigt at *undersøge* efterspørgselens og tilbudets virkelige stilling f.eks. ved hjælp af en strejke eller på anden måde. Men betragter man tilbud og efterspørgsel som den lov, der regulerer lønnen, så ville det være lige så barnagtigt som unyttigt at ivre mod en lønforhøjelse, da en periodisk forhøjelse af lønnen – ifølge den højeste lov, som man påberåber sig – er lige så nødvendig og berettiget som et periodisk fald i lønnen. Men hvis man *ikke* betragter tilbud og efterspørgsel som den lov, der regulerer lønnen, så gentager jeg endnu en gang det spørgsmål: hvorfor betales der en bestemt pengesum for en bestemt mængde arbejde?

Men for at betragte sagen under en større synsvinkel: det ville være en komplet fejltagelse, hvis man antog, at værdien af arbejdet eller en hvilken som helst anden vare i sidste instans bestemmes af tilbud og efterspørgsel. Tilbud og efterspørgsel regulerer ikke andet end markedsprisernes forbigående *svingninger*. De kan forklare, hvorfor en vares markedspris stiger over sin *værdi* eller falder under sin *værdi*, men de kan aldrig forklare denne værdi selv. Lad os antage, at tilbud og efterspørgsel holder hinanden i ligevægt eller – som nationaløkonomerne siger – dækker hinanden. Godt, i samme øjeblik som disse modsatte kræfter er lige stærke, ophæver de gensidigt hinanden og hører op med at virke i den ene eller anden retning. I det øjeblik, da

tilbud og efterspørgsel holder hinanden i ligevægt og derfor holder op med at virke, falder varens *markedspris* sammen med dens *virkelige værdi*, med normalprisen, som varens markedspris svinger om. Når vi undersøger denne *værdis* natur, så har vi ikke noget at gøre med tilbuds og efterspørgselsens forbigående virkninger på markedspriserne. Det samme gælder for lønnen og for alle andre varers pris.

5. Løn og priser

Når vi teoretisk udtrykker vor vens hele bevisførelse så simpelt som muligt, indskrænkes den til et eneste dogme: »*Varernes priser bestemmes eller reguleres af lønnen*«.

Jeg kunne holde mig til praktiske iagttagelser og lade dem vidne imod denne forældede og overvundne fejltagelse. Jeg kunne fortælle jer, at de engelske fabriksarbejdere, minearbejdere, skibsbyggere o.s.v., hvis arbejde er relativt godt betalt, underbyder alle andre nationer ved deres produkters billighed, medens f.eks. de landarbejdere, hvis arbejde er relativt lavt betalt, underbydes af næsten enhver anden nation på grund af deres frembringelsers høje pris. Ved at sammenligne en vare med en anden i samme land og ved at sammenligne forskellige landes varer med hinanden kunne jeg – bortset fra nogle undtagelser, der er mere tilsyneladende end virkelige – vise jer, at det godt betalte arbejde gennemsnitlig frembringer de billige varer og det lavt betalte arbejde de dyre varer. Dette ville naturligvis ikke bevise, at de høje priser på arbejdet i det ene tilfælde og den lave pris i det andet tilfælde er den pågældende årsag til disse stik modsatte virkninger, men det beviser i hvert fald, at varernes priser ikke bestemmes af prisen på arbejdet. Det er imidlertid ganske overflødig for os at anvende denne empiriske metode.

Nu kunne man måske benægte, at borger Weston har opstillet den påstand: »*Varernes priser bestemmes eller reguleres af lønnen*«. Faktisk har han aldrig formuleret det sådan. Han siger tværtimod, at profit og rente også udgør elementære bestanddele af varepriserne, thi af varernes priser betales ikke blot arbejdslønnen, men også kapitalisternes profit og renterne til jordejerne. Men hvordan skabes priserne

efter hans mening? Først og fremmest af lønnen. Så føjes der til priserne en bestemt procentsats til fordel for kapitalisterne og en yderligere procentsats til fordel for jordejerne. Lad os antage, at den løn, som arbejderne får for at frembringe en vare, er 10. Hvis profitraten er 100 procent, så ville kapitalisten til den udbetalte løn føje 10, og hvis jordrenten også er 100 procent af lønnen, så ville der igen føjes 10 til. Og varens samlede pris ville da beløbe sig til 30. Men en sådan prisbestemmelse ville ganske simpelt betyde, at prisen bestemmes af lønnen. Hvis lønnen i nævnte tilfælde ville stige til 20, så ville varens pris stige til 60 o.s.v. Som følge deraf har da også alle forældede forfattere inden for den politiske økonomi, som opstiller den påstand, at lønnen regulerer priserne, forsøgt at bevise det ved at behandle profit og rente som *blot ekstra tillæg til lønnen*. Ingen af dem har naturligvis været i stand til at føre grænserne for dette procenttillæg tilbage til nogen økonomisk lov. De synes tværtimod at tro, at profitten bestemmes af tradition, vane, kapitalisternes vilje eller på en eller anden vilkårlig og uforklarlig måde. Når de hævder, at profitten bestemmes af konkurrencen mellem kapitalisterne, så siger dette aldeles ikke noget. Denne konkurrence kan nok udligne de forskellige profitrater i de forskellige industrigrene eller trykke dem ned på et gennemsnitsniveau, men den kan aldrig bestemme dette niveau eller den almindelige profitrater.

Hvad forstår vi ved det, når vi siger, at varepriserne bestemmes af lønnen? Da løn kun er et navn for prisen på arbejde, så mener vi dermed, at varepriserne reguleres af prisen på arbejde. Da »pris« er bytteværdi – og når jeg taler om værdi, så mener jeg altid bytteværdi – nemlig *bytteværdi udtrykt i penge*, så kan det udtrykkes sådan, at »varens værdi bestemmes af arbejdets værdi« eller at »arbejdets værdi er det almindelige mål for værdierne«.

Men hvordan bestemmes da »arbejdets værdi« selv. Her kommer vi til et dødt punkt. Naturligvis, vi kommer til et dødt punkt, hvis vi prøver at overveje logisk. Men forsvarerne for nævnte anskuelse gør kort proces med logiske skruller. Lad os tage vor ven Weston som eksempel. Først fortæller han os, at lønnen regulerer varepriserne, og at priserne som følge deraf må stige, når lønnen stiger. Så vender han sig om for at vise os, at en stigning i lønnen ikke vil hjælpe noget, da

varepriserne er steget, og da lønnen i virkeligheden måles i forhold til priserne på de varer, som den skal gives ud til. Vi begynder altså med at sige, at arbejdets værdi bestemmer varens værdi, og vi ender med den påstand, at varens værdi bestemmer arbejdets værdi. Således bevæger vi os frem og tilbage, vi går i ring og kommer absolut ikke til noget resultat.

Det er overhovedet indlysende, at når vi gør værdien af en eller anden vare, f.eks. arbejde, korn eller en anden vare til almindelige målestok og regulator for værdien, så flytter vi kun vanskeligheden, idet vi derved bestemmer den ene værdi ved hjælp af den anden, som på sin side igen må bestemmes.

Udtrykt i sin mest abstrakte form, kommer påstanden om, »at lønnen bestemmer varepriserne« til at sige så meget som, »at værdi bestemmes af værdi«, og denne tautologi betyder i virkeligheden, at vi aldeles ikke véd noget om værdien. Hvis vi lader denne forudsætning gælde, så forvandler enhver diskussion om den politiske økonomis almindelige love sig til det rene snak. Det var derfor Ricardos store fortjeneste, at han i sit værk »*Den politiske økonomis grundsætninger*«, der udkom i 1817, grundigt ødelagde den gamle udtjente vranglære, som Adam Smith og hans franske forløbere i de virkelig videnskabelige dele af deres undersøgelser havde forkastet, men som de igen tog op i deres mere overfladiske og populære afsnit.

6. Værdi og arbejde

Borgere! Jeg er nu nået til det punkt, hvor jeg må komme ind på den faktiske udvikling af spørgsmålet. Jeg kan ikke love, at jeg vil gøre dette på en videre tilfredsstillende måde, da jeg så vil være nødt til at behandle hele den politiske økonomis område. Jeg kan, som franskmændene siger, kun »effleurer la question«, kun berøre spørgsmålet i dets hovedpunkter.

Det første spørgsmål, som vi må stille er: hvad er en vares *værdi*? Hvordan bestemmes den?

Ved første øjekast kunne det synes, at en vares værdi er noget ganske relativt, som ikke kan fastsættes, uden at varen betragtes i sit forhold til alle andre varer. Og faktisk mener vi, når vi taler om en vares

værdi, dens bytteværdi, det mængdeforhold, i hvilket den kan ombyttes med alle andre varer. Men nu opstår det spørgsmål: hvorledes reguleres de forhold, i hvilke varerne ombyttes mod hinanden?

Vi ved af erfaring, at disse forhold er uendelig forskellige. Tager vi en enkelt vare, f.eks. hvede, så vil vi finde, at en tønde hvede lader sig bytte mod forskellige andre varer i næsten utallige grader af forhold. Og alligevel, da *dens værdi stadig er den samme*, hvad enten den udtrykkes i silke, guld eller nogen anden vare, må den være noget forskelligt fra og uafhængigt af *de forskellige forhold, i hvilke den lader sig bytte* mod andre varer. Det må være muligt at udtrykke det i en form, der adskiller sig fra disse forskellige ligninger med forskellige varer.

Endvidere, når jeg siger, at en tønde hvede lader sig bytte mod jern i et bestemt forhold, eller at en tønde hvedes værdi udtrykkes i en bestemt mængde jern, så siger jeg, at hvedens værdi og dens modværdi i jern er lig med *en eller anden tredje ting*, som hverken er hvede eller jern, da jeg jo antager, at den udtrykker den samme størrelse i to forskellige former. Hver af dem, såvel hvede som jern, må derfor uafhængigt af den anden kunne føres tilbage til denne tredje ting, som udgør deres fælles målestok.

For at belyse dette punkt vil jeg benytte mig af et meget simpelt geometrisk eksempel. Når vi sammenligner fladeindholdet af trekanter af de mest forskellige former og størrelser med hinanden, eller når vi sammenligner trekanter med rektangler eller en anden figur med rette sider, hvordan går vi da frem? Vi fører en trekants fladeindhold tilbage til et udtryk, som er helt forskelligt fra dens synlige form. Da vi af trekantens natur har erkendt, at dens fladeindhold er lig med det halve af grundlinjen gange højden, kan vi sammenligne de forskellige værdier af alle slags trekanter og alle figurer med rette sider, da de alle kan opløses i et vist antal trekanter.

Samme fremgangsmåde må anvendes ved varenes værdi. Vi må være i stand til at føre dem alle tilbage til et udtryk, som er fælles for dem, idet vi kun skelner mellem dem efter det forhold, hvori de indeholder dette fælles mål.

Da varenes *bytteværdi* kun er disse tings *samfundsmæssige funktioner* og intet har at gøre med deres *naturlige egenskaber*, må vi først

spørge: Hvad er alle varers samfundsmæssige bestanddel? Det er *arbejdet*. For at fremstille en vare, må man anvende en bestemt mængde arbejde på den, lægge en bestemt mængde arbejde i den, og jeg siger ikke blot *arbejde*, men *samfundsmæssigt arbejde*. Når man fremstiller en ting til eget umiddelbart brug, for selv at forbruge den, fremstiller man et *produkt*, men ikke nogen vare. Som producent, der opretholder sig selv, har man ikke noget med samfundet at gøre. For at fremstille en *vare*, må man imidlertid ikke blot fremstille en ting, som tilfredsstiller et eller andet *socialt* behov, men ens arbejde må være en del af den af samfundet præsterede arbejdssum. Det må være underordnet *arbejdsdelingen inden for samfundet*. Det er intet uden de andre former for arbejde og må på sin side *fuldstændiggøre* disse.

Når vi betragter *varerne som værdier*, så ser vi dem udelukkende under eet eneste synspunkt, nemlig som *realiseret, bundet*, eller om man vil *krystalliseret samfundsmæssigt arbejde*. I denne henseende kan de kun *adskille* sig fra hinanden ved, at de repræsenterer større eller mindre mængde arbejde, sådan som der f.eks. anvendes en større mængde arbejde på et silkelommetørklæde end på en teglsten. Men hvordan måler man *arbejds mængder*? Man måler dem i *den tid, arbejdet varer*, idet man måler arbejdet i timer, dage o.s.v. For at kunne anvende dette mål, må man naturligvis føre al slags arbejde tilbage til gennemsnitligt eller simpelt arbejde som dets enhed.

Vi kommer altså til denne følgeslutning: En vare har en *værdi*, fordi den er en krystallisation af *samfundsmæssigt arbejde*. *Størrelsen* af værdien eller dens relative værdi afhænger af den større eller mindre mængde samfundsmæssig substans, den indeholder, det vil sige af den relative mængde arbejde, som er nødvendig til at frembringe den. *Varernes relative værdier bestemmes derfor af de tilsvarende mængder eller summer af arbejde, som er anvendt på dem, som er realiseret eller bundet i dem. Tilsvarende mængder af varer, som kan fremstilles i samme arbejdstid*, er lige meget værd. Eller en vares værdi forholder sig til en anden vares værdi, som den arbejds mængde, der er bundet i den ene, forholder sig til den arbejds mængde, der er bundet i den anden.

Jeg tænker nu, at mange af jer vil spørge: er der da faktisk en så stor eller overhovedet nogen som helst forskel på, om man bestemmer

varernes værdi på grundlag af *lønnen*, eller om man bestemmer den ved de *relative arbejdsmængder*, som er nødvendige til deres fremstilling? I må imidlertid være klar over, at *betalingen* for arbejdet og *mængden* af arbejdet er helt forskellige ting. Lad os antage, at der er bundet *samme mængde arbejde* i en tønne hvede og i en unse guld. Jeg bruger dette eksempel, fordi det blev brugt af Benjamin Franklin i hans første afhandling, der udkom i 1729 og havde titlen: »*En beskeden undersøgelse af papirpenges natur og nødvendighed*«, hvor han som en af de første fandt ud af værdiens sande natur. Godt, vi antager altså at en tønne hvede og en unse guld er *lige store værdier* eller *ækvivalenter*, fordi de er *krystallisationer af samme mængde gennemsnitligt arbejde*, af så mange dages eller så mange ugers arbejde, som er nedlagt i dem. Når vi på denne måde bestemmer den relative værdi af guld og hvede, tager vi så på nogen måde hensyn til landarbejdernes eller minearbejdernes *løn*? Aldeles ikke. Vi lader det være ganske *ubestemt*, hvordan deres dags- eller ugearbejde betales, ja endog den omstændighed, om der overhovedet er blevet anvendt lønarbejde. Hvis dette var tilfældet, så kan lønnen have været meget forskellig. Den arbejder, hvis arbejde indeholdes i en quarter hvede, har måske kun fået 2 bushel for det, hvorimod den i minen beskæftigede arbejder måske har fået en halv unse guld. Eller hvis vi antager, at deres løn er ens, så kan den afvige lige så meget, det skal være, fra værdien af de varer, som de har fremstillet. Den kan beløbe sig til halvdelen, til en tredjedel, en fjerdedel, en femtedel eller hvilken som helst anden forholdsmæssig del af en tønne hvede eller en unse guld. Deres *løn* kan selvfølgelig ikke *overstige* værdien af de varer, de har frembragt, den kan ikke være *højere* end den, men den kan være lige så meget *lavere*, det skal være. Deres *løn begrænses* af produkternes *værdi*, men *værdien af deres produkter* finder ingen grænser i lønnen. Og frem for alt bestemmes værdien, den relative værdi af hvede og guld f.eks., uden hensyn til værdien af det dertil anvendte arbejde, dvs. *lønnen*. At bestemme varernes værdi ved hjælp af de *relative arbejdsmængder*, som er bundet i dem, er derfor noget ganske andet end den tautologiske metode at bestemme varernes værdi ved hjælp af arbejdets værdi eller ved hjælp af *lønnen*. Dette punkt vil dog blive nærmere belyst i løbet af vor undersøgelse.

Ved beregningen af en vares bytteværdi må vi til den *sidst* anvendte arbejds mængde desuden føje den arbejds mængde, som *i forvejen* er blevet nedlagt i råmaterialet til varen, såvel som det arbejde, der er anvendt på de arbejdsmidler, det værktøj, de maskiner og bygninger, som er benyttet ved dette arbejde. For eksempel er værdien af en vis mængde bomuldsgarn den krystalliserede arbejds mængde, som under spindeprocessen er blevet føjet til bomulden, endvidere den i bomulden selv i forvejen nedlagte arbejds mængde, den arbejds mængde, som ligger i kullene, olien og andre benyttede hjælpe stoffer, den arbejds mængde som er bundet i dampmaskinen, spindlerne, fabriksbygningerne o.s.v. De egentlige arbejdsmidler: værktøjet, maskinerne, bygningerne bruges atter og atter i kortere eller længere tid i de gentagne produktionsprocesser. Hvis de blev opbrugt på en gang ligesom råmaterialet, så ville hele deres værdi straks blive overført på den vare, ved hvis frembringelse de har været brugt. Men da f.eks. en spindel kun bliver slidt op gradvis, så foretager man en gennemsnitsberegning på grundlag af den gennemsnitstid, som er nødvendig for at fremstille den, og det slid, der gennemsnitlig går på den i en bestemt tid, f.eks. en dag. På denne måde beregner man, hvor meget af spindelens værdi der går over på det daglig spundne garn, og hvor meget af den samlede arbejds mængde, som er nedlagt i et pund garn, f.eks., der altså stammer fra den arbejds mængde, som tidligere er blevet nedlagt i spindelen. For det mål, vi har her, er det ikke nødvendigt, at vi opholder os længere ved dette punkt.

Når en vares værdi bestemmes af den *arbejds mængde, som anvendes til at fremstille den*, så kunne det se ud, som om der deraf følger, at jo mere doven og udygtig en arbejder er, desto værdifuldere bliver den vare, han frembringer, fordi den arbejdstid, der er medgået til fremstillingen, er tilsvarende længere. Dette ville dog være en sørgelig fejltagelse. I vil huske, at jeg brugte udtrykket »*samfundsmæssigt arbejde*«, og der ligger meget i denne betegnelse »*samfundsmæssig*«. Når vi siger, at en vares værdi bestemmes af den *arbejds mængde, som er nedlagt i den eller krystalliseret i den*, så mener vi *den arbejds mængde, som kræves* i en given samfundstilstand under bestemte samfundsmæssige gennemsnitlige produktionsbetingelser med en given samfundsmæssig gennemsnitsintensitet og gennemsnitsdygtighed i

det anvendte arbejde. Da dampvæven i England begyndte at konkurrere med håndvæven, krævedes kun halvdelen af den tidligere arbejdstid for at forvandle en bestemt mængde garn til en alen kattun eller klæde. Den fattige håndvæver arbejdede nu 17 eller 18 timer daglig i stedet for tidligere 9 eller 10 timer. Alligevel repræsenterer produktet af hans 20-timers arbejdstid kun 10 timers samfundsmæssigt arbejde eller 10 timers arbejde, som er samfundsmæssig nødvendigt for at forvandle en bestemt mængde garn til tøj. Hans produkt i 20 timer havde derfor ikke større værdi end hans tidligere produkt i 10 timer.

Når altså den mængde samfundsmæssig nødvendigt arbejde, der er legemliggjort i varen, bestemmer dens bytteværdi, så må enhver forøgelse af den arbejds mængde, der er nødvendig for at frembringe varen, øge dens værdi, ligesom enhver nedsættelse må mindske den.

Hvis den tilsvarende – til de pågældende varers frembringelse nødvendige – arbejds mængde holdt sig konstant, så ville også den tilsvarende værdi holde sig konstant. Men det er ikke tilfældet. Den arbejds mængde, der er nødvendig til fremstillingen af en vare, skifter stadig med forandringerne i det anvendte arbejdes produktivkræfter. Jo større arbejdets produktivkræfter er, desto mere produceres der i en bestemt arbejdstid; og jo ringere arbejdets produktivkræfter er, desto mindre produceres der i samme tid. Hvis det f.eks. som følge af befolkningens vækst skulle blive nødvendigt at dyrke mindre frugtbare jorder, så ville man kun kunne opnå samme produktionsmængde ved at anvende en større arbejds mængde, og landbrugsprodukternes værdi ville følgelig stige. På den anden side er det klart, at når en enkelt spinder ved hjælp af de moderne produktionsmidler i løbet af en arbejdsdag forvandler mange tusind gange mere bomuld til garn, end han tidligere i samme tid kunne spinde ved hjælp af spinderokken, så vil hvert enkelt pund bomuld lægge beslag på mange tusind gange mindre spindearbejde end tidligere, og som følge deraf vil den værdi, som ved spindingen blev brugt til hvert enkelt pund bomuld, være tusind gange mindre end før. Værdien af garnet vil falde tilsvarende.

Bortset fra de forskellige folkeslags naturlige energi og den tillærte arbejdsfærdighed, må arbejdets produktivkræfter afhænge af følgende:

1. af arbejdets *naturlige* betingelser, af jordens frugtbarhed, af bjergværkernes ydeevne o.s.v.

2. af den fremadskridende forbedring af de *samfundsmæssige arbejds kræfter*, som skyldes produktion i stor stil, kapitalens koncentration og arbejdets samvirke, arbejdets deling, maskiner, forbedrede arbejds metoder, anvendelse af kemiske og andre naturkræfter, forkortelse af tid og rum ved hjælp af samfærdsels- og transportmidler, og enhver anden opfindelse, ved hvis hjælp videnskaben tvinger naturkræfterne ind i arbejdets tjeneste, og arbejdets samfundsmæssige og sociale karakter udvikles. Jo større arbejdets produktivkræfter er, desto mindre arbejde anvendes der på en bestemt mængde produkter; en følge deraf er produktets mindre værdi. Jo mindre arbejdets produktivkræfter er, desto mere arbejde anvendes der på samme mængde produkter; desto større er så deres værdi. Som en almindelig lov kan vi da fastslå følgende:

Varens værdi står i ligefremt forhold til den arbejdstid, der er brugt til dens fremstilling, og i omvendt forhold til det anvendte arbejdes produktivkræfter.

Da vi hidtil kun har talt om *værdi*, vil jeg også tilføje nogle ord om *prisen*, der er en særlig form, som værdien antager.

Taget for sig selv betyder *pris* ikke andet end *værdiens pengeform*. Alle varers værdi her i landet f.eks. udtrykkes i guldpriser, medens de på kontinentet hovedsagelig udtrykkes i selvpriser. Guldets eller sølvetts værdi bestemmes ligesom alle andre varers værdi ved den mængde arbejde, der er nødvendigt til at udvinde det. I bytter en vis del af jeres nationale produkter, i hvilke en vis mængde af jeres nationale arbejde er krystalliseret, mod de guld- og sølvproducerende landes produkter, i hvilke en bestemt del af deres arbejde er krystalliseret. På denne måde, i virkeligheden ved byttehandel, lærer I at udtrykke alle varers værdi, det vil sige den til deres fremstilling anvendte mængde arbejde, i guld og sølv. Hvis man trænger længere ind i *værdiens pengeudtryk* eller, hvad der bliver det samme, *i værdiens forandring til pris*, så ser man, at dette er en proces, hvorved man giver alle varers værdi *en selvstændig og ensartet form*, eller hvorved man betegner dem som mængder af ensartet samfundsmæssigt arbejde. Forsåvidt prisen kun er værdiens pengeudtryk, blev den af Adam Smith kaldt *naturlig pris* og af de franske fysiokrater *nødvendig pris*.

Hvordan er altså forholdet mellem *værdi* og *markedspris* eller mellem

naturlig pris og markedspris? I ved alle sammen, at *markedsprisen* er den *samme* for alle varer af samme slags, hvor forskellige end de forskellige producenters produktionsbetingelser kan være. Markedsprisen udtrykker kun den *gennemsnitlige samfundsmæssige arbejdsmængde*, som under gennemsnitlige produktionsbetingelser er nødvendig for at forsyne markedet med en vis mængde af en bestemt vare. Den beregnes efter den samlede mængde af en bestemt slags vare.

Såvidt stemmer en vares *markedspris* overens med dens *værdi*. På den anden side er svingningerne i markedspriserne, som snart overstiger værdien eller den naturlige pris, snart synker under den, afhængige af svingningerne i tilbud og efterspørgsel. Markedsprisens afvigelser fra værdien finder stadig sted, men som Adam Smith siger:

»Den naturlige pris er den centrale pris, som varepriserne bestandig stræber hen til. Forskellige omstændigheder kan imidlertid holde dem et godt stykke over og endog trykke dem ned under den. Men hvad det nu end kan være for forhindringer, som holder dem borte fra at blive stående ved dette rolige og hvilende midtpunkt, så stræber de bestandig hen imod det.«

Jeg kan ikke nu undersøge denne ting yderligere. Det må være nok at sige, at *når* tilbud og efterspørgsel holder hinanden i ligevægt, så svarer varernes markedspris til deres naturlige priser, det vil sige til deres værdi, som bestemmes af de til deres fremstilling nødvendige arbejdsmængder. Men tilbud og efterspørgsel *må* stadig stræbe efter at holde hinanden i ligevægt, skønt dette kun sker på den måde, at den ene svingning afløses af den anden, en stigning af et fald og omvendt. Hvis man i stedet for kun at følge de daglige svingninger undersøger markedsprisernes bevægelse i en længere tidsperiode, sådan som f.eks. Tooke har gjort det i »Prisernes historie«, så vil man se, at markedsprisernes svingninger, deres afvigelser fra værdien, deres stigen og falden ophæver og udligner hinanden, så at alle slags varer, når man ser bort fra virkningen af monopoler og nogle andre indskrænkninger, som jeg ikke kan komme ind på nu, gennemsnitlig sælges til deres tilsvarende *værdi* eller naturlige pris. De gennemsnitlige tidsrum, indenfor hvilke markedsprisernes svingninger udligner hinanden, er forskellige for de forskellige slags varer, fordi det ved en slags varer er lettere at tilpasse tilbudet efter efterspørgselen end ved en anden.

Når nu i det store og hele betragtet for større tidsrum alle slags varer sælges til deres tilsvarende værdi, så er det meningsløst at antage, at profitten – ikke den, der opnås i det enkelte tilfælde, men den faste og sædvanlige profit i de forskellige erhverv – fremgår af varernes priser eller af den kendsgerning, at de sælges til en pris, der langt overstiger *værdien*. Det urimelige i denne anskuelse træder klart for dagen, når man generaliserer den. Hvad en mand stadig ville vinde som sælger, måtte han stadig tabe som køber. Det nytter ikke, at man siger, at der findes mennesker, som er købere uden at være sælgere eller forbrugere uden at være producenter. Hvad disse mennesker betaler producenten, måtte de først få af ham for ingenting. Hvis en mand først tager penge og så giver dem tilbage, idet han køber jeres varer, så vil I aldrig blive rige og heller ikke, hvis I sælger jeres varer for dyrt til denne mand. Denne slags forretning kan forringe et tab, men kan aldrig bidrage til at opnå profit.

For nu at forklare *profittens almindelige natur*, må man gå ud fra den læresætning, at varenne gennemsnitlig sælges til deres virkelige værdi, og at profitten opstår ved, at man sælger varerne til deres værdi, dvs. i forhold til den arbejds mængde, den indeholder. Hvis I ikke kan forklare profitten på dette grundlag, så kan I overhovedet ikke forklare den. Dette synes at være et paradoks og i modstrid med de daglige iagttagelser. Det er også et paradoks, at Jorden bevæger sig om solen, og at vand består af to meget brændbare luftarter. Videnskabelige sandheder er altid paradoksale, når man dømmes dem efter den hverdags erfaring, som kun opfatter tingenes bedrageriske ydre.

7. Arbejdskraften

Efter at vi nu, så vidt det kunne ske i en sådan flygtig betragtning, har undersøgt *værdiens natur, værdien af enhver tænkelig vare*, må vi vende vor opmærksomhed mod *arbejdets særlige værdi*. Og her må jeg igen sætte jer i forbavselse ved noget tilsyneladende paradoksalt. I er alle ganske sikre på, at det, som folk daglig sælger, er deres arbejde; at derfor arbejdet har en pris, og da en vares pris kun er pengeudtrykket for dens værdi, må der afgjort eksistere noget, som man kan

kalde *arbejdets værdi*. Der findes imidlertid ikke noget, som man kan kalde *arbejdets værdi* i dette ords almindelige betydning. Vi har set, at mængden af det i en vare krystalliserede nødvendige arbejde udgør dens værdi. Når vi nu anlægger dette værdibegreb, hvordan kan vi så bestemme, skal vi sige værdien af en 10-timers arbejdsdag? Hvor meget arbejde indeholdes der i denne dag? 10 timers arbejde. Hvis vi vil sige, at værdien af en 10-timers arbejdsdag er lig med 10 timers arbejde eller med den deri indeholdte arbejdsmængde, så ville dette være en tautologi og desuden en meningsløs påstand. Naturligvis, når vi engang har fundet den sande, men skjulte betydning af udtrykket »*arbejdets værdi*«, vil vi være i stand til at forklare denne irrationelle og tilsyneladende umulige anvendelse af værdien på samme måde, som vi er i stand til at forklare himmellegemernes synlige eller rent tilsyneladende bevægelser, så snart vi har erkendt deres virkelige bevægelse.

Hvad arbejderen sælger, er ikke direkte sit *arbejde*, men sin *arbejds-kraft*, som han for en tid lader kapitalisten have rådighed over. Dette er i så høj grad tilfældet, at der ved love – jeg ved ikke, om det gælder i England som på kontinentet – er fastsat en *maksimaltid*, indenfor hvilken en mand må sælge sin arbejdskraft. Hvis det var ham tilladt at gøre dette for ubegrænset tid, så ville slaveriet straks igen være oprettet. Et sådant salg ville, hvis det f.eks. blev afsluttet for hele mandens liv, straks gøre ham til sin arbejdskøbers livsvarige slave.

Thomas Hobbes, en af Englands ældste økonomer og mest originaleste filosoffer, har allerede i sin »*Leviathan*« instinktivt henvist til dette punkt, som er blevet overset af alle hans efterfølgere. Han sagde: »*Det, en mand er værd eller gælder for, er ligesom ved alle andre ting hans pris: det vil sige så meget, som der gives for brugen af hans kraft.*«

Når vi går ud fra dette grundlag, så vil vi være i stand til at bestemme *arbejdets værdi* ligesom enhver anden vares værdi.

Inden vi gør det, kunne vi spørge: Hvorfra stammer det mærkelige forhold, at vi på markedet finder en gruppe købere, som ejer jord, maskiner, råmateriale og livsfornødenheder, alt sammen ting, som – med undtagelse af jorden i sin oprindelige tilstand – er *produkter af arbejdet*, og på den anden side en gruppe sælgere, som ikke har andet at sælge end deres arbejdskraft, deres arbejdende arme og hjerner? Hvordan går det til, at den ene gruppe stadig køber for at lave profit og

berige sig, medens den anden gruppe stadig sælger for at tjene til livets ophold? Undersøgelsen af dette spørgsmål ville være en undersøgelse af det, som økonomerne kalder den »første eller oprindelige akkumulation«, men som her kaldes den *oprindelige ekspropriation*. Vi vil finde, at den såkaldte *oprindelige akkumulation* ikke betyder andet end en række historiske processer, som til sidst førte til en *ødelæggelse* af den *oprindelige enhed*, som bestod mellem det arbejdende menneske og hans arbejdsmidler. En sådan undersøgelse ligger imidlertid uden for det emne, jeg behandler her. Efter at *adskillelsen* mellem det arbejdende menneske og arbejdsmidlerne een gang er fuldbrydet, vil den holde sig og gentage sig i stadig voksende grad, indtil en ny dybtgående revolution i produktionssystemet igen vælter den og genopretter den oprindelige enhed i en ny historisk form.

Hvad er altså *arbejdskraftens værdi*?

Ligesom enhver anden vare er dens værdi bestemt af den arbejdsmængde, dens fremstilling kræver. En mands arbejdskraft består kun i hans levende personlighed. Der må bruges en bestemt mængde livsfornødenheder af et menneske, for at han kan trives og opretholde livet. Men mennesket bliver, ligesom maskinen, slidt op og må erstattes af et andet menneske. Foruden den mængde livsfornødenheder, som han behøver for selv at opretholde livet, må han yderligere have en vis mængde livsfornødenheder for at kunne opfostre et vist antal børn, som kan erstatte ham på arbejdsmarkedet og føre arbejderbefolkningen videre. Desuden må der bruges endnu en sum af værdier til udvikling af hans arbejdskraft og til tilegnelse af en vis dygtighed. For vort formål er det tilstrækkeligt blot at tage *gennemsnitsarbejdet* i betragtning, hvis opdragelses- og uddannelsesomkostninger er ganske forsvindende størrelser. Men jeg må benytte denne lejlighed til at fastslå, at nøjagtig ligesom produktionsomkostningerne for arbejdskraft er af forskellig kvalitet er forskellige, sådan må også værdien af de i forskellige industrier anvendte arbejdskraft være forskellige. Råbet på lighed i lønnen beror derfor på en fejltagelse, et urimeligt ønske, som aldrig vil blive opfyldt. Det har sin oprindelse i den falske og overfladiske radikalisme, som anerkender forudsætningerne og forsøger at smutte uden om følgeslutningerne. På grundlag af lønssystemet fastsættes arbejdskraftens værdi ligesom enhver anden vares; og da for-

skellige slags arbejdskraft har forskellig værdi eller kræver forskellige arbejdsmængder til sin fremstilling, må de have forskellige priser på arbejdsmarkedet. At forlange *lige eller endog retfærdig betaling* på grundlag af lønsystemet er det samme som kravet om *frihed* på grundlag af slaverisystemet. Hvad I altså anser for retfærdigt eller billigt kommer ikke i betragtning. Spørgsmålet er: Hvad er nødvendigt og uundgåeligt indenfor et givet produktionssystem?

Efter det anførte vil man se, at *arbejdskraftens værdi* bestemmes af *værdien af de livsfornødenheder*, som kræves til at frembringe, udvikle og opretholde arbejdskraften og fore den videre.

8. Produktion af merværdi

Lad os antage, at den gennemsnitlige mængde af en arbejders daglige livsfornødenheder kræver *6 timers gennemsnitsarbejde* til deres fremstilling. Lad os endvidere antage, at 6 timers gennemsnitsarbejde udtrykkes i en guldmængde, der er lig med 3 shilling. Disse 3 sh. ville da være *prisen for den daglige værdi* af denne mands *arbejdskraft* eller dens udtryk i penge. Hvis han daglig arbejdede 6 timer, så ville han daglig producere en værdi, som er tilstrækkelig til at købe gennemsnitsmængden af hans daglige fornødenheder eller til at opretholde hans liv som arbejder.

Men vor mand er lønarbejder. Han må derfor sælge sin arbejdskraft til en kapitalist. Sælger han den til 3 sh. om dagen eller 18 sh. om ugen, så sælger han den til dens værdi. Lad os antage, at han er spinder. Hvis han daglig arbejder 6 timer, så vil han hver dag føje en værdi af 3 sh. til bomuldens værdi. Denne værdi, som han hver dag føjer til, vil være det nøjagtige vederlag for den løn eller den pris, som han hver dag får for sin arbejdskraft. Men i så tilfælde ville der *ikke* tilflyde kapitalisten *nogen merværdi* eller noget *merprodukt*. Her støder vi på den egentlige vanskelighed.

Idet kapitalisten køber arbejderens arbejdskraft og betaler dens værdi, har han som enhver anden køber erhvervet sig ret til at konsumere eller forbruge den vare, han har købt. Man konsumerer eller forbruger et menneskes arbejdskraft ved at lade det arbejde, nøjagtig ligesom man konsumerer eller forbruger en maskine ved holde den

i gang. Kapitalisten har derfor ved at købe den daglige eller ugentlige værdi af arbejderens arbejdskraft erhvervet sig retten til at bruge arbejdskraften *hele dagen eller ugen* eller til at lade den arbejde. Arbejdsdagen eller arbejdsugen har naturligvis sine grænser, men det vil vi komme nærmere ind på senere.

I øjeblikket vil jeg henlede jeres opmærksomhed på et afgørende punkt.

Arbejdskraftens *værdi* bestemmes af den arbejds mængde, som er nødvendig for at opretholde eller reproducere den, men *brugen* af denne arbejdskraft finder kun sin grænse i arbejderens livsenergi og legemskraft. Den daglige eller ugentlige *værdi* af denne arbejdskraft er helt forskellig fra denne arbejdskrafts daglige eller ugentlige beskæftigelse, akkurat ligesom det foder, en hest bruger, og den tid, i hvilken den kan bære en rytter, er to helt forskellige ting. Den arbejds mængde, der begrænser *værdien* af arbejderens arbejdskraft, danner på ingen måde nogen grænse for den arbejds mængde, som hans arbejdskraft kan præstere. Lad os tage eksemplet med spinderen. Vi har set, at han for daglig at kunne forny sin arbejdskraft daglig må skabe en værdi af 3 sh., hvad han opnår ved at arbejde 6 timer om dagen. Men det sætter ham ikke ud af stand til daglig at arbejde 10 eller 12 eller flere timer. Ved at betale den daglige eller ugentlige *værdi* af spinderens arbejdskraft har kapitalisten fået ret til at bruge denne arbejdskraft *hele dagen eller hele ugen*. Han vil derfor lade ham arbejde, skal vi sige *12 timer* om dagen. Udover de 6 timer, som kræves til at erstatte hans løn eller værdien af hans arbejdskraft, må spinderen derfor arbejde *yderligere 6 timer*, som jeg vil kalde *merarbejdstimer*, og dette merarbejde vil give sig udslag i en *merværdi* og et *merprodukt*. Når f.eks. denne spinder ved sit daglige arbejde på 6 timer forøger bomuldens værdi med 3 sh., en værdi, som udgør et nøjagtigt vederlag for hans løn, så vil han i 12 timer forøge bomuldens værdi med 6 sh. og frembringe *en tilsvarende større mængde garn*. Da han har solgt sin arbejdskraft til kapitalisten, så tilhører hele værdien af det produkt, han har frembragt, kapitalisten, som for en bestemt tid er ejer af hans arbejdskraft. Kapitalisten vil derfor ved at betale 3 sh. opnå en værdi af 6 sh., thi idet han forud betaler den værdi, i hvilken der er krystalliseret 6 arbejdstimer, får han til gengæld en værdi, i

hvilken der er krystalliseret 12 arbejdstimer. Hvis kapitalisten hver dag gentager denne proces, vil han hver dag betale 3 sh. og stikke 6 sh. i lommen, hvoraf den ene halvdel igen anvendes til at betale løn med og den anden halvdel er *serværdi*, som kapitalisten ikke betaler noget vederlag for. Det er på denne *slags udveksling mellem kapital og arbejde* hele den kapitalistiske produktion eller lønsystemet beror, og den må stadig føre til igen at frembringe arbejderen som arbejder og kapitalisten som kapitalist.

Merværdiraten vil, når alle omstændigheder er de samme, afhænge af forholdet mellem den del af arbejdsdagen, som er nødvendig til at forny arbejdskraftens værdi, og den *overtid* eller det *merarbejde*, som er ydet kapitalisten. Den vil derfor afhænge af det *forhold*, hvori *arbejdsdagen forlænges ud over den tid*, i hvilken arbejderen ved sit arbejde kun ville frembringe værdien af sin arbejdskraft eller erstatte sin løn.

9. Arbejdets værdi

Vi må nu vende tilbage til udtrykket »*arbejdets værdi og pris*«.

Vi har set, at denne værdi faktisk kun er arbejdskraftens værdi målt med værdien af de varer, der er nødvendige til dens opretholdelse. Men da arbejderen først får sin løn, efter at han har gjort sit arbejde, og da han véd, at det, som han virkelig giver kapitalisten, er hans arbejde, så forekommer værdien af eller prisen på hans arbejdskraft ham nødvendigvis som *værdien af eller prisen på selve hans arbejde*. Når prisen på hans arbejdskraft er 3 sh., i hvilke 6 arbejdstimer udtrykkes, og når han arbejder 12 timer, så betragter han nødvendigvis disse 3 sh. som 12 arbejdstimers værdi eller pris, skønt disse 12 arbejdstimer repræsenterer en værdi af 6 sh. Deraf følger et dobbelt resultat.

For det første: arbejdskraftens værdi eller pris kommer til at se ud som *selve arbejdets pris eller værdi*, skønt strengt taget arbejdets værdi og pris er meningsløse udtryk.

For det andet: skønt kun en del af arbejderens daglige arbejde bliver *betalt*, medens den anden del *ikke* bliver *betalt*, og skønt netop dette ubetalte arbejde eller merarbejde udgør det fond, hvoraf *mer-*

værdi eller *profit* opstår, får det udseende af, at hele arbejdet var betalt arbejde.

Denne falske ikklædning adskiller *lønarbejdet* fra arbejdets andre *historiske* former. På grundlag af lønsystemet synes selv *ubetalt* arbejde at være betalt arbejde. I modsætning dertil synes ved *slavearbejdet* endog den del af arbejdet, som blev betalt, at være ubetalt arbejde. Naturligvis måtte slaven leve for at kunne arbejde, og en del af hans arbejdsdag tjente til erstatning for den værdi, som hans eget underhold repræsenterede. Men da der ikke var afsluttet nogen handel mellem ham og hans herre, og da der ikke fandt noget køb eller salg sted mellem dem, synes man, at hele hans arbejde blev givet for slet ingenting.

Lad os på den anden side tage den livegne bonde, sådan som han fandtes endnu i går, kunne man godt sige, i hele Østeuropa. Denne bonde arbejdede f.eks. 3 dage for sig selv på sin egen mark eller på en mark, han havde fået tildelt, og de følgende 3 dage udførte han tvungent og gratis arbejde på herremandens gods. Her var altså det betalte og ubetalte arbejde klart adskilt, adskilt i tid og rum; og vore liberale flød over af moralsk forargelse over den utilladelige idé at lade en mand arbejde for ingenting.

Men i virkeligheden kommer det dog ud på et, om en mand arbejder 3 dage af ugen for sig selv på sin egen mark og 3 dage på sin herres gods, eller om han i fabrikken eller værkstedet hver dag arbejder 6 timer for sig selv og 6 for sin arbejdsgiver, selv om de betalte og de ubetalte dele af arbejdet i sidste tilfælde er blandet fuldstændig med hinanden, og hele processens natur tilsløres fuldkomment ved, at *der foreligger en kontrakt*, og ved den *betaling*, der erlægges ved ugens slutning. Det ubetalte arbejde ser ud, som om det i det ene tilfælde blev ydet frivilligt og i det andet tilfælde tvungent. Det er hele forskellen.

Når jeg i det følgende bruger udtrykket: »*arbejdets værdi*«, så er det kun som en populær vending for »*arbejdskraftens værdi*«.

10. Profit fremkommer, når en vare sælges til sin værdi

Lad os antage, at en times gennemsnitsarbejde repræsenterer en værdi af 6 pence, eller 12 timers gennemsnitsarbejde en værdi af 6 sh. Lad os endvidere antage, at værdien af arbejdet beløber sig til 3 sh. eller produktet af 6 arbejdstimer. Hvis der så i det råmateriale, de maskiner o.s.v., der er brugt til en bestemt vare, er repræsenteret 24 timers gennemsnitsarbejde, vil deres værdi beløbe sig til 12 sh. Når så desuden de arbejdere, der er beskæftigede af kapitalisten, føjer 12 arbejdstimer til disse produktionsmidler, så vil disse tolv timer være indeholdt i en øget værdi på 6 sh. *Produktets samlede værdi* vil da være udtrykt i 36 timers legemliggjort arbejde lig med 18 sh. Men da arbejdets værdi eller den løn, som arbejderen har fået, kun udgør 3 sh., vil der ikke af kapitalisten blive betalt nogen modværdi for det 6 timers merarbejde, som arbejderen har ydet, og som er repræsenteret i varens værdi. Idet kapitalisten sælger denne vare til sin værdi, 18 sh., vil han derfor opnå en værdi af 3 sh., som han ikke har betalt nogen modværdi for. Disse 3 sh. vil udgøre merværdi eller profit, som han har stukket i lommen. Kapitalisten vil altså have opnået sin profit på 3 sh., ikke ved at sælge sin vare til en pris, der *overstiger* dens værdi, men ved at sælge den *til dens virkelige værdi*.

En vares værdi bestemmes af den *samlede mængde arbejde*, som den indeholder. Men en del af denne arbejds mængde udgør en værdi, som der er betalt en modværdi for i form af løn, en anden del er udtrykt i den værdi, som der *ikke* er betalt nogen modværdi for. En del af det i varen nedlagte arbejde er *betalt* arbejde, en anden del er *ubetalt* arbejde. Når kapitalisten derfor sælger varen til dens værdi, dvs. den *samlede mængde arbejde*, som er krystalliseret i den, så må han nødvendigvis sælge den med profit. Han sælger ikke blot, hvad der har kostet ham en modværdi, men han sælger også, hvad der ikke har kostet, ham noget, skønt det har kostet hans arbejders arbejde. Varens fremstillingsomkostninger for kapitalisten og det, den virkelig har kostet, er to forskellige ting. Jeg gentager derfor, at der skabes normal- og gennemsnitsprofit, når varerne sælges ikke over, men *til deres sande værdi*.

11. De forskellige dele, merværdien deler sig i

Merværdien, eller den del af varenes samlede værdi, i hvilken *arbejderens merarbejde eller ubetalte arbejde* er nedlagt, kalder jeg *profit*. Hele profitten kan den kapitalistiske arbejdskøber ikke putte i lommen. Jordmonopolet sætter jordejeren i stand til at tilegne sig en del af denne *merværdi* under navnet *jordrente*, ganske ligegyldigt om denne jord bliver brugt til landbrug, bygninger, jernbaner eller et hvilket som helst andet produktivt formål. På den anden side: netop den kendsgerning, at rådigheden over *arbejdsredskaberne* gør det muligt for den kapitalistiske arbejdskøber at producere en *merværdi* eller, hvad der kommer ud på det samme, gør det muligt for ham at *tilegne sig en vis mængde ubetalt arbejde*, medfører, at ejeren af arbejdsmidlerne som helt eller delvis låner dem til den kapitalistiske arbejdskøber, at kort sagt *pengekapitalisten* bliver i stand til under navnet *kapitalrente* at lægge beslag på en anden del af denne *merværdi* til sig selv, så at den kapitalistiske arbejdskøber *som sådan* kun har den såkaldte *industri- eller handelsprofit* tilovers.

Efter hvilke love denne deling af merværdiens samlede beløb mellem de tre kategorier af personer reguleres, er et spørgsmål, som ligger ganske udenfor vort emne. Men så meget fremgår af dét, vi her har udviklet:

Jordrente, kapitalrente og industriel profit er kun forskellige navne på forskellige dele af varens merværdi eller det deri indeholdte ubetalte arbejde, og de udspringer i lige høj grad af denne kilde og af denne kilde alene. De stammer ikke fra *jorden* som sådan eller fra *kapitalen* som sådan, men jord og kapital sætter deres ejermænd i stand til at få deres respektive andele af den *merværdi*, som den kapitalistiske arbejdskøber presser ud af arbejderens. For arbejderens selv er det af underordnet betydning, om denne *merværdi*, dette resultat af hans *merarbejde eller ubetalte arbejde*, udelukkende tilfalder den kapitalistiske arbejdskøber, eller om denne på sin side er tvunget til at afgive dele af den til tredjemand under navn af *jordrente* og *kapitalrente*. Hvis vi antager, at den kapitalistiske arbejdskøber benytter sin egen kapital og er sin egen grundejer, så vil hele *merværdien* gå i hans lomme.

Det er den kapitalistiske arbejdskøber, som umiddelbart presser denne merværdi ud af arbejderen, lige meget hvor stor en del han til syvende og sidst kan beholde selv. På dette forhold mellem den kapitalistiske arbejdskøber og lønarbejderen bygger derfor lønsystemet og hele det nuværende produktionssystem. Når nogle af de borgere, som deltog i diskussionen, forsøgte at formindske emnets betydning og at behandle dette grundlæggende forhold mellem den kapitalistiske arbejdskøber og arbejderen som et underordnet spørgsmål, så tog de derfor meget fejl, selv om de på den anden side havde *ret*, når de *fastslog*, at en forhøjelse af priserne under givne omstændigheder kan ramme den kapitalistiske arbejdskøber, jordejeren, pengekapitalisten og, hvis I vil, skatteopkræveren på meget ulige måde.

Endnu en slutning må man drage af det sagte:

Den del af varens værdi, som kun udgør værdien af råmaterialerne, af maskinerne, kort sagt værdien af de anvendte produktionsmidler, giver *ingen indtægt*, men *erstatte kun kapitalen*. Men bortset derfra er det ikke rigtigt, at den anden del af varens værdi, som danner indtægt eller gives ud i form af løn, profit, jordrente og kapitalrente, bliver *dannet* af lønnens værdi, grundrentens værdi, profittens værdi o.s.v. Vi vil foreløbig lade lønnen ligge og kun behandle den industrielle profit, kapitalrente og jordrente. Vi har lige set, at den *merværdi*, som varen indeholder, eller den del af dens værdi, som repræsenterer *ubetalt arbejde*, falder i forskellige dele, som har tre forskellige navne. Men det ville være det modsatte af sandheden at hævde, at deres værdi *sammensættes* eller *dannes* ved *sammenlægning af disse tre bestanddele* af hinanden *uafhængige værdi*.

Når en arbejdstime repræsenterer en værdi af 6 pence, når arbejderens arbejdsdag omfatter 12 timer, når halvdelen af denne tid er ubetalt arbejde, så vil dette merarbejde føje en *merværdi* af 3 sh. til varen; det er en værdi, som der ikke er betalt nogen modværdi for. Denne merværdi på 3 sh. udgør *hele det fond*, som den kapitalistiske arbejdskøber kan dele med grundejeren og pengekapitalisten i hvilket som helst forhold. Disse 3 shillings værdi danner grænsen for den værdi, som de skal dele med hinanden. Men det er ikke den kapitalistiske arbejdskøber, som til varens værdi føjer en vilkårlig værdi som sin egen profit, til hvilken der så føjes en anden værdi til grund-

ejeren o.s.v., så at summen af disse vilkårligt fastsatte værdier ville udgøre den samlede værdi. I ser altså, hvor fejlagtig den populære opfattelse er, som forveksler *delingen af en given værdi* i tre dele med *dannelsen* af denne værdi ved sammenlægning af tre af hinanden *uafhængige* værdier, og som på denne måde forvandler den samlede værdi, hvorfra jordrente, profit og kapitalrente stammer, til en vilkårlig størrelse.

Når den samlede profit, kapitalisten har opnået, er lig med 100 pund, så kalder vi denne sum, betragtet sot absolut størrelse, *profitbeløbet*. Men beregner vi det forhold, som disse 100 pund står i til den indskudte kapital, så kalder vi denne *relative* størrelse for *profitraten*. Det er klart, at denne profitrate kan udtrykkes på to måder.

Lad os antage, at 100 pund er den kapital, der er udbetalt i lønninger. Når den opnåede merværdi ligeledes er 100 pund – hvilket ville betyde, at halvdelen af arbejderens arbejdsdag består af *ubetalt* arbejde – og hvis vi måler denne profit efter den kapital, som er udbetalt i lønninger, så siger vi, at *profitraten* beløber sig til 100%, fordi den indskudte værdi er hundrede og den opnåede værdi to hundrede.

Hvis vi på den anden side ikke blot tager den kapital i betragtning, som er udbetalt i lønninger, men *hele* den indskudte kapital, skal vi f.eks. sige 500 pund, hvoraf 400 pund repræsenterer værdien af råmateriale, maskiner o.s.v., så siger vi, at *profitraten* kun andrager 20%, fordi profitten på 100 kun er en femtedel af *hele* den indskudte kapital.

Den første måde at udtrykke profitraten på er den eneste, som viser jer det sande forhold mellem betalt og ubetalt arbejde, den virkelige størrelse af – tillad mig det franske ord – *arbejdets exploitation*. Den anden udtryksmåde er den gængse og er virkelig på sin plads til visse formål. I hvert fald er det meget nyttigt at skjule den grad, i hvilken kapitalisten presser ubetalt arbejde ud af arbejderen.

I det, jeg nu vil udvikle for jer, vil jeg bruge ordet *profit* om hele den merværdi, som kapitalisten har presset ud, uden nogen hensyn til fordelingen af denne merværdi mellem de forskellige parter, og når jeg bruger ordet *profitrate*, vil jeg stadig måle profitten efter den værdi, som kapitalisten har sat ind i form af løn.

12. Det almindelige forhold mellem profit, løn og pris

Når vi fra en vares værdi trækker den værdi, som repræsenterer værdien af de anvendte råmaterialer og andre produktionsmidler, d.v.s. når vi trækker den værdi fra, som det deri indeholdte *tidligere* arbejde udgør, så vil den værdi, som bliver tilbage, opløse sig i den arbejdsmængde, som er blevet føjet til af den *sidst* beskæftigede arbejder. Når denne arbejder 12 timer om dagen, når 12 timers gennemsnitsarbejde udkrystalliserer sig i et pengebeløb, der svarer til 6 sh., så er denne værdi på 6 sh., som er lagt til, den *eneste* værdi, som hans arbejde har skabt. Denne af arbejdstiden bestemte værdi er det eneste fond, hvoraf både han og kapitalisten får deres respektive andele eller dividender, som deles i løn og profit. Det er klart, at denne værdi selv ikke kan ændres af det skiftende forhold, hvori den kan deles mellem de to parter. Der ændres heller ikke noget ved den, hvis man i stedet for een arbejder sætter hele den arbejdende befolkning, og i stedet for een arbejdsdag f.eks. 12 millioner arbejdsdage.

Da kapitalisten og arbejderen kun skal dele denne begrænsede værdi, d.v.s. den værdi, som måles efter arbejderens samlede arbejde, så vil den ene få det mere, som den anden får mindre, og omvendt. Når en bestemt mængde er givet, så vil den ene del tage til i samme forhold, som den anden tager af. Når lønnen forandrer sig, så vil profitten forandre sig i modsat retning. Når lønnen synker, så vil profitten stige, og når lønnen stiger, så vil profitten falde. Når arbejderen efter vor antagelse fra før får 3 sh., d.v.s. halvdelen af den værdi, han skaber, eller når hele hans arbejdsdag består halvt af betalt og halvt af ubetalt arbejde, så vil *profitraten* være 100%, fordi kapitalisten også får 3 sh. Hvis arbejderen kun får 2 sh. eller kun arbejder en tredjedel af hele dagen for sig selv, så vil kapitalisten få 4 sh., og profitraten er da 200%. Hvis arbejderen får 4 sh., så vil kapitalisten kun få 2 sh., og profitraten vil da synke til 50%; men alle disse forandringer har ingen indflydelse på varens værdi. En almindelig lønforhøjelse vil derfor fremkalde en nedgang i den almindelige profitrate, men ikke have nogen virkning på varens værdi. Men skønt varens værdi til syvende og sidst udelukkende må regulere dens markedspris efter den deri bundne

samlede arbejds mængde og ikke efter, hvordan denne mængde deles i betalt og ubetalt arbejde, følger på ingen måde deraf, at værdien af de enkelte varer eller varegrupper, som f.eks. fremstilles i 12 timer, vil være konstant. Det *antal* eller den mængde varer, som fremstilles i en bestemt arbejdstid eller med en vis arbejds mængde, afhænger af den *produktivkraft*, som det anvendte arbejde har, og ikke af dets *udstrækning* eller længde. Ved en bestemt grad af produktivkraft i f.eks. spindearbejdet produceres der på en arbejdsdag på 12 timer 12 pund garn, ved en lavere grad af produktivkraft kun 2 pund. Når altså 12 timers gennemsnitsarbejde i det ene tilfælde er repræsenteret i en værdi af 6 sh., så vil de 12 pund garn altså koste 6 sh., og i det andet tilfælde vil 2 pund garn ligeledes koste 6 sh. Et pund garn vil derfor i det ene tilfælde koste 6 pence og i det andet 3 sh. Forskellen i pris ville være en følge af de anvendte produktivkræfters forskellighed. Ved den større produktivkraft ville en arbejdstime være repræsenteret i eet pund garn, medens der ved den ringere produktivkraft vil være repræsenteret 6 arbejdstimer i ret pund garn. Prisen på et pund garn vil i det ene tilfælde kun være 6 pence, skønt lønnen er forholdsvis høj og profitraten lav. Den vil i det andet tilfælde være 3 sh., til trods for at lønnen er lav og profitraten høj. Det vil være sådan, fordi prisen på et pund garn bestemmes af den *samlede arbejds mængde, som det indeholder*, og ikke af *forholdet mellem de dele betalt og ubetalt arbejde, som den samlede mængde indeholder*. Det faktum, som jeg før omtalte, at højt betalt arbejde kan producere en billig vare og lavt betalt arbejde en dyr vare, taber derfor sit paradoksale skær. Det er kun et udtryk for den almindelige lov, at en vares værdi bestemmes af den mængde arbejde, som er nedlagt i den, og at den arbejds mængde, som er nedlagt i den, udelukkende afhænger af det anvendte arbejdes produktivkræfter og derfor forandrer sig med enhver forandring i arbejdsdets produktivitet.

13. De vigtigste tilfælde, i hvilken lønnes forsøges hævet eller lønnedsættelser bekæmpes

1. Vi vil nu alvorligt undersøge de vigtigste omstændigheder, under hvilke arbejderne forsøger at opnå forhøjelse af lønnen eller yder modstand mod en nedsættelse af lønnen.

Vi har set, at *arbejdskraftens værdi* eller populært udtrykt, *arbejdets værdi* bestemmes af værdien af livsfornødenhederne eller af den til deres fremstilling nødvendige arbejdsmængde. Når altså værdien af de livsfornødenheder, som arbejderen gennemsnitlig bruger hver dag, i et givet land udgør 6 arbejdstimer, som repræsenteres af 3 sh., så må arbejderen hver dag arbejde 6 timer for at frembringe den modværdi, som svarer til hans daglige underhold. Når hele arbejdsdagen er på 12 timer, vil kapitalisten betale ham værdien af hans arbejde ved at give ham 3 sh. Halvdelen af arbejdsdagen vil være ubetalt arbejde, og profittaten vil være 100%. Men lad os nu antage, at der som følge af nedgang i produktiviteten kræves mere arbejde for at frembringe f.eks. samme mængde landbrugsprodukter. så at prisen på de livsfornødenheder, som gennemsnitlig bruges hver dag, steg fra 3 til 4 sh. I det tilfælde ville værdien af arbejdet stige med en tredjedel eller $33\frac{1}{3}\%$. Der ville da kræves 8 timer af arbejdsdagen for at frembringe modværdien af arbejderens daglige underhold i overensstemmelse med hans tidligere levestandard. Merarbejdet ville derfor falde fra 6 til 4 timer og profittaten fra 100 til 50%. Men den arbejder, der kræver en lønforhøjelse, vil gøre krav på den *forøgede værdi af sit arbejde* som enhver anden sælger af en vare, der – så snart fremstillingsudgifterne for hans vare er steget – forsøger at få betalt denne forhøjede værdi. Hvis lønnen ikke stiger eller ikke stiger tilstrækkeligt til at udligne den forhøjede værdi af livsfornødenhederne, så vil *arbejdets pris* synke under *arbejdets værdi*, og arbejderens levestandard vil blive forringet.

En ændring i modsat retning kan også finde sted. Som følge af arbejdets øgede produktivitet kunne samme mængde livsfornødenheder, som gennemsnitlig bruges pr. dag, synke fra 3 til 2 sh., eller der ville i stedet for 6 kun kræves 4 timer af arbejdsdagen for at frembringe modværdien til værdien af de livsfornødenheder, som han tidligere kunne købe for 3 sh. I virkeligheden ville *arbejdets værdi* være sunket, men denne mindskede værdi ville repræsentere samme mængde varer som tidligere. Så ville profitten stige fra 3 til 4 sh. og profittaten fra 100 til 200%. Skønt arbejderens absolutte levestandard ville være den samme, så ville hans *relative løn* og derved hans *relative samfundsmæssige stilling* være sunket i sammenligning med kapitalistens. Hvis arbejderen skulle gøre modstand mod nedsættelsen

af denne relative løn, så ville han dermed forsøge på at opnå andel i sit eget arbejdes øgede produktivkræfter og at opretholde sin tidligere relative samfundsmæssige stilling. Således har de engelske fabriks herrer foretaget en almindelig lønnedsettelse på 10% efter kornlovens ophævelse og under åbenlys krænkelse af de højtidelige løfter, som de havde givet under propagandaen mod kornlovene. I begyndelsen hæmmedes arbejderens modstand, men senere blev de tabte 10% vundet tilbage igen under omstændigheder, som jeg ikke her kan komme nærmere ind på.

2. *Værdien* af livsfornødenhederne og som følge deraf *værdien af arbejdet* kan holde sig uforandret, men der kan som følge af en forudgående ændring i *pengenes værdi* indtræde en ændring i dens pengepris.

På grund af opdagelsen af rigere guldminer o.s.v. vil f.eks. to unser guld ikke kræve mere arbejde, end produktionen af een anse guld tidligere krævede. Guldets *værdi* vil så synke til halvdelen eller med 50%. Da *værdien* af alle andre varer så ville udgøre det dobbelte af den tidligere *pengepris*, så gælder dette også for *arbejdets værdi*. 12 arbejdstimer, som tidligere var udtrykt i 6 sh., vil nu være udtrykt i 12 sh. Hvis arbejderens løn holder sig på 3 sh. i stedet for at stige til 6 sh., så vil *hans arbejdes pengepris* kun svare til *halvdelen af hans arbejdes værdi*, og hans levestandard ville blive frygteligt forringet. Dette vil også indtræde i stærkere eller svagere grad, når hans løn nok stiger, men ikke i forhold til faldet i guldets værdi. I et sådant tilfælde ville intet som helst have ændret sig, hverken i arbejdet produktivkræfter eller i tilbud og efterspørgsel eller i værdien. Der ville ikke være sket forandring med noget undtagen med denne værdis *pengeavne*. Hvis man påstår, at arbejderens i det tilfælde ikke skulle gøre krav på en forholdsmæssig forhøjelse af lønnen, er det ensbetydende med at sige til ham, at han må lade sig nøje med navne i stedet for med ting. Hele fortidens historie beviser, at kapitalisterne straks er rede til at benytte lejligheden til at bedrage arbejderne, så snart en sådan værdiforringelse af pengene indtræder. En meget stor skole af politiske økonomer fastslår, at som følge af nyopdagelse af guldlande, bedre udnyttelse af sølvværkerne og billigere levering af kvægsølv er de ædle metalleres værdi igen gået ned. Dette ville forklare den almindelige og samtidige kamp på kontinentet for at opnå højere løn.

3. Vi har hidtil antaget, at *arbejdsdagen* har bestemte grænser. Arbejdsdagen har dog i sig selv ingen faste grænser. Kapitalen bestræber sig stadig for at udvide sig til dens yderste fysiske mulige grænse, fordi merarbejdet og følgelig den deraf flydende profit vokser i samme grad. Jo mere det lykkes kapitalen at forlænge arbejdsdagen, desto større er den mængde, som den kan tilegne sig af andre menneskers arbejde. I det 17., ja endog i de første to tredjedele af det 18. århundrede var 10-timers arbejdsdag det normale i hele England. Under den anti-jakobinske krig, som i virkeligheden var det engelske aristokratiske krig mod de engelske arbejdende klasser, fejrede kapitalen orgier og forlængede arbejdsdagen fra 10 til 12, 14, 18 timer. Malthus, som man på ingen måde kan mistænke for at være en overfølsom, sentimental mand, erklærede i et flyveskrift, som udkom omkring 1815, at hvis det blev ved med at gå på den måde, ville nationens liv være truet i sin rod. Nogle år før de nyopfundne maskiner blev almindelig indført, omkring 1765, udkom der i England et flyveskrift under titlen: »*En afhandling om handelen*«. Den anonyme forfatter, en svoren fjende af arbejderklassen, udbreder sig deri om nødvendigheden af at udvide arbejdsdagens grænser. Blandt andet foreslår han til dette formål oprettelsen af arbejdsbureauer, der, som han siger, skulle være »bureau til skræk og advarsel«. Og hvor lang skal den arbejdsdag være, som han foreslår i disse »bureau til skræk og advarsel«? *Tolv timer*, netop den tid, som af kapitalisterne, de politiske økonomer og ministrene i 1832 blev erklæret for at være ikke blot den faktisk bestående, men også den nødvendige arbejdstid for et barn under 12 år.

Idet arbejderen sælger sin arbejdskraft, og det er han nødt til at gøre under det nuværende system, overlader han kapitalisten brugen af denne kraft, men inden for visse fornuftige grænser. Han sælger sin arbejdskraft for at opretholde den – bortset fra det slid, der naturligt går på den – men ikke for at ødelægge den. Når han sælger sin arbejdskraft til dens værdi i en dag eller en uge, er det dermed underforstået, at denne arbejdskraft ikke bliver udsat for 2 dages eller 2 ugers slid. Lad os tage en maskine til en værdi af 1000 pund. Hvis den bliver slidt op på 10 år, så vil den årlig føje 100 pund til værdien af de varer, ved hvis fremstilling den medvirker. Hvis den bliver slidt op på 5 år, så vil den årlig lægge 200 pund til værdien; værdien af det

årlige slid står altså i ligefremt forhold til den hurtighed, hvormed den bliver slidt op. Men dette adskiller arbejderen fra maskinen. Maskinen slides op i nøjagtigt det forhold, hvori den bruges. Mennesket derimod ødelægges i langt større målestok, end den blot tal-mæssige ophobning af arbejde angiver.

Arbejderne opfylder kun en pligt mod sig selv og deres klasse i deres bestræbelser for igen at bringe arbejdsdagen tilbage til dens tidligere fornuftige udstrækning eller – hvor de ikke kan gennemtvinge nogen lovfæstelse af normalarbejdsdagen – for at sætte en stopper for overarbejdet ved en lønforhøjelse, en forhøjelse, som ikke blot står i forhold til det udpressede overarbejde, men er af langt større omfang. De sætter kun skranker for kapitalens tyranniske, uretmæssige tilegnelse. Det er tiden, der afgiver plads for den menneskelige udvikling. Et menneske, der ikke har nogen fritid til rådighed, hvis hele levetid, bortset fra de rent fysiske afbrydelser, som søvn, måltider o.s.v. kræver, er optaget af arbejde for kapitalisten, han er mindre end et lastdyr. Han er blot en maskine til frembringelse af fremmed rigdom, legemligt knækket og åndeligt brutaliseret. Og dog viser hele den moderne industris historie, at kapitalen, hvis den ikke bliver standset, hensynsløst og ubarmhjertigt arbejder henimod at trykke arbejderklassen ned på dette niveau af den dybeste fornedrelse.

Kapitalisten kan ved forlængelse af arbejdsdagen betale *højere løn* og alligevel sænke *arbejdets værdi*, hvis lønforhøjelsen ikke svarer til den større mængde udpresset arbejde og det således fremkaldte hurtigere forfald af arbejdskraften. Dette kan også ske på en anden måde. Jeres borgerlige statistikere vil f.eks. fortælle jer, at gennemsnitslønnen for de familier, som arbejder i Lancshires fabrikker, er steget. De glemmer, at i stedet for manden, familiens overhoved, er nu hele familien, hans kone og måske 3-4 børn kastet under hjulene på den Juggernaut⁴⁾, som kapitalen er, og at forhøjelsen af den samlede løn ikke svarer til det samlede merarbejde, som er blevet presset ud af familien.

Selv med bestemte grænser for arbejdsdagen, sådan som det nu findes i alle de industrigrene, som er underkastet fabriksloven, kan en for-

⁴⁾ En hentydning til den vogn, som på festdage kørte en statue af den indiske gud Vishnu – Juggernaut – gennem byen Puri. Fanatiske troende kastede sig under dens hjul for at søge døden. – *Red.*

højelse af lønnen blive nødvendig, blot for at bevare *arbejdets værdi* på det gamle niveau. Ved at forøge *arbejdsintensiteten* kan enhver komme til at bruge lige så megen livskraft i en time som tidligere i to. Dette skete til en vis grad faktisk i de industrier, som fabriksloven omfatter, gennem maskinernes øgede fart og det større antal arbejdsmaskiner, som en enkelt mand nu skal passe. Hvis stigningen i arbejdets intensitet eller forøgelsen i den mængde arbejde, der bruges i en time, holder trit med afkortningen af arbejdsdagen, så vil den arbejdende dog være den vindende. Overskrides denne grænse, så taber han på den ene side, hvad han vinder på den anden; og 10 arbejdstimer vil så virke lige så skadeligt som tidligere 12 timer. Ved at modarbejde disse bestræbelser fra kapitalens side, ved at kæmpe for lønforhøjelser, som svarer til den stigende arbejdsintensitet, modsætter arbejderen sig kun, at hans arbejdes værdi forringes, og at hans klasse trykkes ned i elendighed.

4. I ved alle sammen, at den kapitalistiske produktion, af grunde, som jeg ikke behøver at forklare her, bevæger sig i bestemte periodiske kredsløb. Den gennemløber en tilstand af ro, af voksende livlighed, blomstring, overproduktion, krise og stagnation. Varenes markedspriser og profitraten følger disse stadier, idet de snart synker under gennemsnittet og så igen overskrider det. Hvis man betragter hele kredsløbet, så vil man se, at en afvigelse fra markedsprisen udlignes af en anden, og at varenes markedspriser reguleres af deres værdi, når man betragter gennemsnittet af dette kredsløb. Godt. I de synkende markedsprisers stadium og i krisens og stagnationens stadium er arbejderen ganske sikker på, at lønnen bliver nedsat, hvis han ikke simpelt hen mister sit arbejde. For ikke at blive bedraget må han selv ved et sådant fald i markedspriserne slås med kapitalisten om, i hvilken grad en nedsættelse af lønnen er blevet nødvendig. Hvis han ikke i blomstringens stadium, i den tid, da der blev tjent ekstra profit, har kæmpet for lønforhøjelse, så vil han i det industrielle kredsløbs gennemsnit ikke engang få sin gennemsnitsløn eller værdien af sit arbejde. Det ville være toppunktet af forrykthed at forlange, at arbejderen, hvis løn det nødvendigvis går ud over i kredsløbets nedadgående stadium, skulle udelukke sig selv fra en tilsvarende udligning i det stadium, hvor forretningen går godt. I almindelighed

realiseres *værdien* af alle varer kun gennem udligningen af de stadig skiftende markedspriser, som har deres oprindelse i de bestandige svingninger mellem tilbud og efterspørgsel. På grundlag af det nuværende system er arbejdet kun en vare som enhver anden. Det må derfor gøre de samme svingninger for at nå til en gennemsnitspris, som svarer til dets værdi ville være en meningsløshed på den ene side at behandle arbejdet som en vare og på den anden side at ville stille det uden for de love, som bestemmer varernes priser. Slaven får en konstant og bestemt mængde til sit underhold; lønarbejderen får det ikke. Han må forsøge at gennemføre en lønforhøjelse i det ene tilfælde, selv om det kun er for at skaffe udligning for en lønnedgang i det andet tilfælde. Hvis han ville nøjes med at tage kapitalistens vilje og diktat for en varig økonomisk lov, ville han dele slavens elendighed uden at nyde slavens sikrede stilling.

5. I alle de tilfælde, jeg har taget op til behandling – og sådan forholder det sig med 99 af 100 – har I set, at en kamp om lønforhøjelse kun sætter ind som følge af *forudgående* ændringer og er det nødvendige resultat af forudgående ændringer i produktionsmængden, af arbejdets produktivkraft, af arbejdets værdi, pengenes værdi, længden eller intensiteten af det udpressede arbejde, af svingningerne i markedspriserne, som afhænger af svingningerne i tilbud og efterspørgsel og foregår i overensstemmelse med de forskellige stadier i det industrielle kredsløb, kort sagt: arbejdernes reaktioner mod kapitalens forudgående handlinger. Hvis I behandler kampen om lønforhøjelser uafhængigt af alle disse omstændigheder og kun ser på forandringerne i lønnen og overser alle de andre forandringer, som de udspringer af, så går I ud fra falske forudsætninger og må komme til falske følgeslutninger.

14. Kampen mellem kapital og arbejde og dens resultater

1. Efter at vi har vist, at den periodiske modstand, som arbejderen gør mod en nedsættelse af lønnen, og de bestræbelser, han periodisk gør sig for at opnå lønforhøjelse, er uadskilleligt knyttet til lønsystemet og fremkaldt af den kendsgerning, at arbejdet bliver ligestil-

let med varerne og derfor er underkastet de love, som regulerer prisernes almindelige bevægelser; da vi endvidere har vist, at en almindelig lønforhøjelse vil fremkalde en nedgang i den almindelige profitrate uden at få indflydelse på varernes gennemsnitspriser eller værdi, opstår nu til slut det spørgsmål, i hvilket omfang arbejdet har udsigt til sejr i den ustandselige kamp mellem kapital og arbejde.

Jeg kunne svare i almindelighed og sige, at arbejdets *markedspris*, nøjagtig som prisen på alle andre varer, i tidens løb vil tilpasse sig til dets *værdi*, og at arbejderen derfor, trods al stigen og falden og hvad han selv måtte gøre, til syvende og sidst i gennemsnit kun vil få værdien af sit arbejde, som opløser sig i værdien af hans arbejdskraft, som igen er bestemt af den værdi, som de til dens vedligeholdelse og fornyelse nødvendige livsformødenheder har, hvis værdi endelig reguleres af den arbejds mængde, der behøves for at fremstille dem.

Men der findes nogle særlige omstændigheder, som adskiller *arbejdskraftens værdi* eller *arbejdets værdi* fra alle andre varers værdi. Arbejdskraftens værdi dannes af to elementer, af hvilke det ene er rent fysisk, det andet historisk eller socialt. Den *yderste grænse* bestemmes af det fysiske element, dvs. arbejderklassen må for at opretholde og forny sig, for at forsætte sin fysiske eksistens, have de til sit liv og formering absolut nødvendige eksistensmidler. *Værdien* af disse absolut nødvendige livsformødenheder danner derfor den laveste grænse for *værdien af deres arbejde*. På den anden side har også arbejdsdagens længde sin yderste, om end meget elastiske grænse. Dens yderste grænse er givet ved arbejderens fysiske kraft. Hvis den daglige udmattelse af hans livskraft overskrider en vis grad, så kan den ikke daglig udfolde sig på ny. Men denne grænse er som sagt meget elastisk. Svagelige generationer med kort levetid, som følger hurtigt på hinanden, vil forsyne arbejdsmarkedet lige så godt som en række kraftige generationer med lang levetid.

Ved siden af dette rent fysiske element bestemmes arbejdets værdi af den i hvert land *traditionelle levofod*. Den består ikke blot i det fysiske liv, men i tilfredsstillelsen af visse behov, som udspringer af de sociale betingelser, hvorunder menneskene lever og er opdraget. Den engelske levofod vil kunne trykkes ned på irlændernes niveau, en tysk bondes levofod til en livlandske bondes levofod. Betydningen af den

rolle, som den historiske tradition og de sociale vaner spiller i denne henseende, kan man se i Thorntons bog om »Overbefolkning«, hvor han viser, at gennemsnitslønnen i Englands forskellige landbrugsegne endnu den dag i dag er forskellig efter de mere eller mindre gunstige omstændigheder, under hvilke de pågældende egne har afrystet livsgenskabet's åg.

Dette historiske eller sociale element, som øver indflydelse på arbejdets værdi, kan blive kraftigere eller svagere eller ganske forsvinde, sådan at der ikke bliver andet end den *fysiske skranke* tilbage. Under den anti-jakobinske krig, der – som den uforbederlige skatteyder og kuponklipper, gamle George Rose plejede at sige – blev iværksat for at redde vor hellige religions trøsteord mod de vantro franskmænds fjendtlige indfald, har de brave engelske farmere, som vi behandlede så sart i et af de foregående afsnit, endog trykket landarbejdernes løn ned under *den rent fysiske grænse* og ladet fattighjælpen betale den til klassens fysiske videreførelse nødvendige rest. Dette var den ærefulde måde, hvorpå de forvandlede lønarbejderen til en slave og Shakespeares stolte odelsbonde til en mand, der måtte modtage almisser.

Hvis man sammenligner arbejdets normalløn eller værdi i forskellige lande og i forskellige historiske perioder i samme land, så vil man se, at *arbejdets værdi* ikke i sig selv er nogen konstant, men en foranderlig størrelse, selv forudsat at alle andre varers værdi er uforandret.

En lignende sammenligning af *profittens markedsrater* vil vise, at ikke blot disse, men også deres gennemsnitsrater forandrer sig.

Hvad *profitten* angår, så findes der ingen lov, som bestemmer dens *minimum*. Vi kan ikke sige, hvor den laveste grænse for dens fald ligger. Og hvorfor kan vi ikke bestemme denne grænse? Fordi vi nok er i stand til at bestemme *minimallønnen*, men ikke *maksimallønnen*. Vi kan kun sige, at når arbejdsdagens grænser er givet, *svarer profittens maksimum* til *lønnens fysiske minimum*; og at når lønnen er givet, *svarer profittens maksimum* til en sådan forlængelse af arbejdsdagen, som endnu lader sig forene med arbejderens fysiske kræfter. Profittens maksimum er derfor kun begrænset af det fysiske lønminimum og arbejdsdagens fysiske maksimum. Det er klart, at der mellem disse to grænser for *maksimalprofitten* kan ligge en uhyre skala af variationer. Dens faktiske grad bestemmes kun af den ustandselige kamp mellem

kapital og arbejde; kapitalisten prøver stadig på at trykke lønnen ned til dens fysiske minimum og at udvide arbejdsdagen til dens fysiske maksimum, medens arbejderen stadig udøver et tryk i modsat retning.

Problemet opløser sig i spørgsmålet om forholdet mellem de kæmpende kræfter.

2. Hvad *arbejdsdagens begrænsning* i England så vel som i alle andre lande angår, så er den aldrig blevet reguleret på anden måde end ved *lovindgreb*. Uden arbejderens stadige tryk udefra havde denne indgriben aldrig fundet sted. Men i hvert fald ville det resultat aldrig være blevet opnået ved private overenskomster mellem arbejderne og kapitalisterne. Netop denne nødvendighed af en *almindelig politisk aktion* giver beviset for, at i den rent økonomiske kamp er kapitalen den stærkeste.

Hvad angår *grænsen for arbejdets værdi*, så afhænger dens faktiske fastsættelse altid af efterspørgsel og tilbud, jeg mener dermed efterspørgsel efter arbejde fra kapitalens side og tilbud af arbejde fra arbejderens side. I koloniallandene er loven om tilbud og efterspørgsel til gunst for arbejderen. Derfor det relativt høje lønniveau i De forenede stater. Kapitalen kan dér gøre sit yderste. Den kan ikke forhindre, at arbejdsmarkedet stadig tømmes på grund af, at lønarbejderne stadig forvandles til uafhængige selvforsynende bønder. Stillingen som lønarbejder er for en meget stor del af amerikanerne kun et gennemgangsstadium, som de er sikre på at kunne forlade efter kortere eller længere tid⁵⁾). For at afhjælpe denne tingenes tilstand i kolonierne har den faderlige britiske regering i nogen tid antaget den såkaldte moderne kolonisationsteori, som består i, at der lægges en kunstig høj pris på kolonijord for på denne måde at forhindre, at lønarbejderen forvandles til uafhængig bonde.

Men lad os nu gå over til de gamle civiliserede lande, hvor kapitalen behersker hele produktionsprocessen. Lad os f.eks. tage forhøjel-

⁵⁾ I Kapitalen (bd. I, note 253 til 25. kapitel »Den moderne kolonisationsteori«) skriver Marx: »Det drejede sig her om *virkelige kolonier*, om uopdyrket jord, der koloniseres ved hjælp af frie indvandrere. De forenede stater er økonomisk set stadig et kolonialland i forhold til Europa. I øvrigt hører også sådanne gamle plantager hertil, hvor slaveriets ophævelse aldeles har omvæltet forholdene.« Siden jorden i kolonierne overalt er annekteret som privatejendom, er lønarbejdernes forvandling til selvstændige producenter blevet umulig. – *Red.*

sen af landarbejdernes løn i England 1849/59. Hvad var følgen af den? Landmændene kunne ikke, sådan som vor ven Weston ville have rådet dem til, forhøje hvedens værdi, ikke engang dens markedspris. De måtte tværtimod finde sig i, at den faldt. Men i disse 11 år indførte de alle slags maskiner og nye videnskabelige metoder, forvandlede agerjord til græsmarker og forøgede gårdenes størrelse og dermed produktionens omfang. Ved hjælp af disse og andre midler formindskede de efterspørgselen efter arbejde ved at forøge dets produktivkræfter og gjorde atter landarbejderbefolkningen relativt overflødig. Det er den almindelige måde, hvorpå kapitalens tilbageslag mod lønforhøjelser hurtigere eller langsommere foregår i gamle lande, hvor jorden er taget under kultur. Ricardo har ganske rigtigt bemærket, at maskinerne stadig konkurrerer med arbejdet og tit kun kan indføres, når prisen på arbejde når en bestemt højde; men anvendelse af maskiner er kun én af de mange metoder til forhøjelse af arbejdets produktivkraft.

Den samme udvikling, som gør det almindelige arbejde relativt overflødigt, gør på den anden side det faglærte arbejde simple og forringer derved dets værdi.

Den samme lov gør sig gældende i en anden form. Med udviklingen i arbejdets produktivkræfter bliver ophobningen af kapital stærkt fremskyndet, endog trods relativt høje lønsatser. Deraf kunne man slutte, at den fremskyndede ophobning af kapital må sænke vægtskålen til gunst for arbejderne, idet den skaffer voksende efterspørgsel efter hans arbejde, sådan som Adam Smith, på hvis tid den moderne industri endnu var i sin vorden, har antaget. Af samme grund har mange af vor tids forfattere undrer sig over, at lønnen ikke er steget synderligt, skønt den engelske kapital i de sidste 20 år er steget så meget hurtigere end den engelske befolkning. Men samtidig med den voksende kapitalophobning finder der en *tiltagende forandring sted i kapitalens sammensætning*. Den del af den samlede kapital, som består af fast kapital, maskiner, råmaterialer, produktionsmidlerne af enhver slags, vokser hurtigere end den anden del af kapitalen, som gives ud til løn eller køb af arbejde. Denne lov er i mere eller mindre korrekt form blevet konstateret af Barton, Ricardo, Sismondi, professor Richard Jones, professor Ramsay, Cherbuliez og andre.

Hvis forholdet mellem disse to elementer af kapital oprindelig var

1:1, så bliver det efterhånden som industrien udvikler sig 5:1 o.s.v. Hvis der af en samlet kapital på 600 bruges 300 til værktøj og råmaterialer og 300 til løn, så behøver den samlede kapital kun at blive fordoblet for at skabe en efterspørgsel efter 600 arbejdere i stedet for 300. Men hvis der af en kapital på 600 sættes 500 i maskiner, materialer o.s.v. og kun 100 i løn, så må den samme kapital stige fra 600 til 3600 for at skabe en efterspørgsel efter 600 arbejdere i stedet for 300. Under industriens udvikling holder efterspørgselen efter arbejde derfor ikke trit med kapitalophobningen. Den vil ganske vist vokse, men den vil være stadig aftagende i forhold til kapitalforøgelsen.

Disse få antydninger vil være nok til at vise, at netop den moderne industris udvikling i voksende grad sænker vægtskålen til gunst for kapitalisterne og til skade for arbejderne, og at den kapitalistiske produktions almindelige tendens som følge deraf ikke går i retning af at hæve gennemsnitslønnen, men i retning af at sænke den, dvs. trykke *arbejdets værdi* mere eller mindre ned mod dens *laveste grænse*. Men når de faktiske forhold i dette system nu viser denne tendens, betyder der så, at arbejderklassen skal give afkald på at gøre modstand mod kapitalens overgreb og opgive sine bestræbelser for ved de lejligheder, der frembyder sig, at opnå det bedst mulige til en midlertidig forbedring af sin stilling? Hvis den gjorde det, ville den blive trykket ned til at blive en ensartet masse forkuede stakler, som ikke mere kunne frelses. Jeg tror, jeg har vist, at arbejdernes kampe for normalløn er foreteelser, som er uadskillelige fra hele lønsystemet, at deres anstrengelser for at opnå lønforhøjelse i 99 af 100 tilfælde kun er forsøg på at opretholde den givne værdi af arbejdet, og at nødvendigheden af at slå med kapitalisterne om prisen hænger sammen med deres stilling: at de må sælge sig selv som en vare. Hvis arbejderklassen fejlt gav efter i den daglige konflikt med kapitalen, ville den berøve sig selv evnen til at kunne foretage nogen som helst større bevægelse.

Samtidig må arbejderne ikke – ganske bortset fra det almindelige slaveri, som hænger sammen med lønsystemet – overvurdere de endelige virkninger af denne daglige kamp. De må ikke glemme, at de fører kamp mod virkninger, men ikke mod årsagerne til disse virkninger; at de kun kan bremse den nedadgående bevægelse, men ikke ændre dens retning; at de kun bruger et lindrende middel, men ikke

helbreder sygdommen. De bør derfor ikke udelukkende gå op i denne uundgåelige guerillakrig, som uafbrudt udspringer af kapitalens stadige overgreb eller af forandringerne i markedet. De bør forstå, at det nuværende system med al den elendighed, som det bringer ind over dem, samtidig skaber de for samfundets økonomiske omdannelse nødvendige *materielle betingelser og sociale former*. I stedet for den *konserverative* parole: »En ærlig dagløn for en ærlig arbejdsdag« skal de på deres fane skrive den *revolutionære* parole: »Lønssystemets afskaffelse«.

Efter denne meget lange og – er jeg bange for – trættende udredning, som jeg måtte give for at behandle emnet nogenlunde fyldestgørende, vil jeg slutte med at foreslå følgende resolution vedtaget:

1. En almindelig forhøjelse af lønsatserne vil fremkalde nedgang i den almindelige profitrate, men i det store og hele ikke berøre varepriserne.

2. Det er den kapitalistiske produktions almindelige tendens ikke at hæve, men at sænke det gennemsnitlige lønniveau.

3. Fagforeningerne arbejder godt som modstandscentre mod kapitalens overgreb. De svigter delvis som følge af uforstandig brug af deres magt. De forfejler i almindelighed deres mål, hvis de indskrænker sig til guerillakrig mod virkningerne af det bestående system i stedet for samtidig at forsøge på at omdanne det, i stedet for at bruge deres organiserede kraft som løftestang for arbejderklassens endelige befrielse, det vil sige lønssystemets sluttelige afskaffelse.

Foredrag, holdt af K. Marx 20. og 27. juni 1865. i Den internationale arbejderassociations generalråd. Trykt første gang på engelsk under titlen: »Value, Price and Product«, London 1898.

Efter den engelske udgave, sammenholdt med Marx' manuskript.